

Volkscultuur Magazine

**Koeien in
de wei**

Volkstuinen

Staphorst

Slavernij

**Wadden-
cultuur**

Dood

jaargang 6, nr 4
winter 2011
www.volkscultuur.nl

Inhoud

12 De buitenwereld associeert Staphorst met een strenge godsdienstbeleving, waar de kleurige streekdracht en vrolijke geschilderde huizen mee in contrast staan.

20 Onze voorouders hebben zich schuldig gemaakt aan slavenhandel. Hoewel de slavernij in 1863 is afgeschaft, is het leed van de slaven nog in het collectief geheugen opgeslagen.

26 De Waddeneilanden hebben elk hun eigen tradities. Ameland staat bekend om Sunneklaas, op Schiermonnikoog wordt Kallemooi en Pinsterdrie gevierd.

42 Elke cultuur gaat anders met de dood om. In Friesland hielpen de burens het rouwende gezin. In Suriname wordt er tijdens een begrafenis uitbundig gezongen en gedanst.

- 3** Laatste Volkscultuur Magazine
- 4** Koeien als immaterieel erfgoed
- 8** Volkstuincultuur in Nederland
- 12** De bijzondere tradities van Staphorst
- 19** Oude handwerktechnieken onderwerp van moderne kunst
- 20** De erfenis van de slavernij
- 24** Dubbelmuseum Valkenswaard jubileert
- 26** Tradities op Ameland
- 31** Jongeren en immaterieel erfgoed
- 32** Kallemooi en Klozum op Schiermonnikoog
- 38** Immaterieel erfgoed op Walcheren en de Bevelanden
- 41** Professor van Winterprijs voor Pieter Caljé
- 42** Het geluid van de dood

De laatste Volkscultuur Magazine

Dit winternummer van *Volkscultuur Magazine* is tevens het laatste nummer. Het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed (VIE) richt zich met ingang van 2012 helemaal op het in praktijk brengen van het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Erfgoed en dat betekent ook een ander tijdschriftenbeleid. Dat er een nieuwe periode voor ons aanbreekt, is ook te zien aan de toevoeging ... en *Immaterieel Erfgoed* achter onze naam. Wij korten het af als VIE. Heel toepasselijk, want wij houden ons bezig met het *leven*. Om die nieuwe functie goed uit te kunnen voeren, komt er een nieuw tijdschrift: *Immaterieel Erfgoed*. U zult allemaal het eerste exemplaar toegestuurd krijgen.

UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Erfgoed

Naar verwachting zal Nederland in het voorjaar 2012 het UNESCO Verdrag ratificeren. Deze maand wordt de ratificatie in de Rijksministerraad besproken en tevens wordt er momenteel door de vier belangrijkste organisaties (het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed, het Fonds voor Cultuurparticipatie, het Meertens Instituut en het Nederlands Openluchtmuseum) gewerkt aan een plan van aanpak. Veel immaterieel erfgoed organisaties bereiden zich inmiddels voor om erkenning te krijgen als 'belangrijk immaterieel erfgoed'. Dat doen ze door een beschermingsplan te schrijven waarin de knelpunten in de overdracht naar volgende generaties in kaart worden gebracht en waarin maatregelen bedacht worden om die knelpunten op te lossen.

Nationale inventaris

Door het UNESCO Verdrag te ratificeren verplicht Nederland zich onder andere tot het maken van één of meerdere nationale inventarissen. Doordat Nederland laat is met ondertekenen is er al veel voorwerk gedaan. In 2009 – het Jaar van de Tradities – hebben wij met uw hulp de belangrijkste tradities en rituelen in kaart gebracht. Deze worden momenteel uitgewerkt en op de interactieve website www.traditie.nl gezet. Deze website is met hulp van het DELA Fonds gebouwd. Het vullen is nog een heel werk, want u heeft heel veel tradities ingestuurd., waarvan wij de (historische) achtergronden allemaal moeten uitzoeken.

In Nederland maakt de sector onderscheid tussen tradities en immaterieel erfgoed. De meeste tradities worden onbewust beleefd en niemand maakt zich er druk om of ze al of niet verdwijnen. Denk maar eens aan de tradities van drie keer zoenen bij een ontmoeting of het serveren van een kopje thee of koffie met één koekje. Immaterieel erfgoed daarentegen wordt gedragen door mensen die zich bewust willen inzetten voor het behoud ervan. Zij doen hun best om hun traditie levensvatbaar te houden en deze door te geven aan volgende generaties. Het zijn deze mensen die geïnteresseerd zijn in het label 'belangrijk immaterieel erfgoed', omdat het hen helpt om hun erfgoed te waarborgen. Daarom is de sector voor twee inventarissen: een lijst met tradities en een lijst met immaterieel erfgoed.

De eerste erkenningen op de nationale (en later ook op de internationale) lijst bepalen het gezicht naar buiten. Daarom zouden wij graag als eerste tradities Sinterklaasfeest, Koninginnedag en Keti Koti op de nationale lijst geplaatst zien. Sinterklaas als heel oud feest dat in 2009 als belangrijkste traditie is gekozen. Koninginnedag met de vrijmarkt als betrekkelijk nieuwe traditie waar heel Nederland aan meedoet. En Keti Koti vanwege de band met de koloniën en uit respect voor het leed dat de slavernij heeft aangericht. Door deze drie voordrachten brengen wij ook de culturele diversiteit tot uiting die ten grondslag ligt aan het Verdrag.

Jaar van het Immaterieel Erfgoed

Inmiddels zijn wij ook volop bezig met de voorbereidingen van het Jaar van het Immaterieel Erfgoed. In dat themajaar willen wij mensen bewust maken van het belang van immaterieel erfgoed en willen wij immaterieel erfgoed gemeenschappen steunen om hun traditie in het zonnetje te zetten. Op de website www.jaarvanhetimmaterieelerfgoed.nl kunt u op de hoogte blijven van alle initiatieven die daarvoor ontplooid worden.

Ik hoop dat u geniet van dit laatste nummer van *Volkscultuur Magazine* en dat wij u mogen begroeten als abonnee van het nieuwe tijdschrift *Immaterieel Erfgoed*.

Jackie Stroucken

Koeien als immaterieel erfgoed

Een rustige landweg, koeien grazen vredig in de groene weide, een molen of dorpsgezicht op de achtergrond. Het is één van de traditionele beelden van Nederland. Ook in het buitenland zijn de Nederlandse koeien bekend. Ze zijn één van de symbolen van Nederland geworden, naast dijken, tulpen, kaas en molens. Wakker Dier wil koeien in de wei op de lijst immaterieel erfgoed plaatsen.

Koeien in de wei horen bij het beeld dat mensen van Nederland hebben. Niet alleen toeristen denken er zo over, maar ook veel Nederlanders. Niet voor niets was er enige tijd geleden een hype rond alles met koeienvlekken, van kleding tot servies en van lampenkappen tot bekleding van de auto. De dieren maken onderdeel uit van het Nederlandse cultuurlandschap en horen bij de Nederlandse identiteit. Maar tegenwoordig komt een kwart van de koeien in Nederland nooit buiten en leeft in stallen met kunstlicht. De verwachting is dat het aantal stalkoeien de komende jaren in rap tempo toe zal nemen en wij dus nog maar weinig kunnen genieten van de koe in de wei.

Nu is het niet alleen zo dat er steeds minder koeien te zien zijn in ons land, maar de oude, traditionele rassen dreigen te verdwijnen door nieuwe kruisingen die meer melk geven. De Groninger Blaarkop bijvoorbeeld wordt steeds zeldzamer, net zoals de Witrik en Roodrok. Vaak zijn deze oude rassen beter bestand tegen de Nederlandse weersomstandigheden en veel voorkomende ziektes.

De eerste keer dat de koeien naar buiten mogen, dansen ze van vreugde.

Tekst Saskia van Oostveen

Foto's Wakker Dier

Koeien in de wei horen bij het beeld dat mensen van Nederland hebben.

Toch kiezen veel boeren voor de economisch voordeliger dieren, die meer melk of vlees geven.

De koe op oude schilderijen

Vanaf de zeventiende eeuw gingen steeds meer schilders koeien afbeelden als onderdeel van het Nederlandse landschap. Door inpoldering ontstonden nieuwe weidegronden waar de koeien konden grazen. De koe verscheen op schilderijen, als symbool voor de toegenomen welvaart tijdens de Gouden Eeuw. Veel internationaal beroemde schilders zoals bijvoorbeeld Aelbert Cuyp (1620-1691) en Salomon van Ruysdael (1600-1670) beeldden de dieren af in het landschap. Ook eeuwen later bleef de koe als onderdeel van het cultuurlandschap voor schilders populair. Piet Mondriaans 'Koeien onder de bomen bij een beekje' (1902-1905) is hier een bekend voorbeeld van.

Nederland staat in het buitenland niet alleen bekend om de landschappen met de dieren erin, maar ook om de export van Nederlandse koeienrassen vanwege hun hoge melkproductie. In 1874 al werd het eerste stamboek in Nederland opgericht, het Nederlandsche Rundvee Stamboek (NRS) en niet lang daarna volgde het Friesche Rundvee Stamboek in 1879. De dieren van

drie rassen konden ingeschreven worden: Zwartbont vee, Roodbont Maas-Rijn-IJsselvee en Blaarkoppen. Een ander 'ras' dat veel voorkwam, was de Lakenvelder. Een zwarte of roodbruine koe met een witte band om zijn buik en rug, alsof er een laken omheen zit. De Lakenvelders en Blaarkoppen komen niet veel meer voor in Nederland, omdat andere rassen meer melk geven. Zo is het merendeel (bijna driekwart) van de koeien in Nederland van het Holsteiner-Frisian ras, dat voortkomt uit het Nederlandse Fries-Hollands vee, dat in de negentiende eeuw naar Amerika werd geëxporteerd. Daar is het Frisian-Holsteiner ras ontstaan. De koeien zijn zwart-wit gevlekt, met een witte buik en poten, de 'typisch Nederlandse' koe, zoals we die kennen. Qua uiterlijk verschilt deze koe overigens niet veel van zijn Fries-Hollandse voorouders.

Behoud Levend Erfgoed

De Stichting Zeldzame Huisdierrassen zet zich in om bedreigde huisdierrassen voor uitsterven te behoeden. Voor sommige oude koeienrassen in Nederland is het namelijk bijna te laat. Rassen als Lakenvelders en Blaarkoppen zien we al steeds minder, maar voor een aantal is het echt bijna te laat. Voor de Witrik bijvoorbeeld, een koe met een witte rug en gespikkelde flanken en hoofd. Hier zijn

er nog ongeveer driehonderd van in Nederland. Vroeger kwam dit ras veel voor in Zeeland, Zuid-Holland en Friesland en had het lokaal verschillende namen, zoals Aalstreep, Ruggeling en Wytrêch. De namen verwijzen allemaal naar de witte streep op de rug van het dier. Het Fries Roodbont vee, ook wel Roodrok genoemd, is ook zeldzaam geworden. In 1993 waren hier nog maar 17 koeien van. Gelukkig is dit ras voor uitsterven behoed, maar zijn toekomst blijft onzeker. Nu zijn er zo'n driehonderd Roodrokken in Nederland.

Koeien maken onderdeel uit van het Nederlandse cultuurlandschap en horen bij de Nederlandse identiteit.

Het behoud van de oude rassen is belangrijk om een aantal redenen. In de eerste plaats is er de cultuurhistorische waarde. De dieren vormen een bron van biologische verscheidenheid en vertellen, in combinatie met historische bronnen en archeologische opgravingen een verhaal over hoe en onder welke omstandigheden Nederlanders vroeger leefden.

Dan is er de recreatieve waarde, het is natuurlijk een prachtig gezicht om een verscheidenheid aan kleuren en maten in het landschap te zien. Juist op plaatsen waar de dieren van oudsher voorkwamen, zoals Blaarkoppen in Groningen. In recreatiegebieden, openluchtmusea en zorg- en kinderboerderijen kunnen ze, naast een feest voor het oog en humeur, een educatieve waarde hebben. Ook op biologische bedrijven bieden de oude rassen uitkomst. Ze zijn genetisch veel 'puurder' dan de moderne melkkoe, hebben minder gezondheidsproblemen en dus minder medicijnen nodig en hun producten (melk, vlees, bij schapen ook wol) kunnen goed gebruikt worden in traditionele streekgerechten en streekproducten.

Bescherming van de dieren is ook in het belang van de genetica. De zeldzame rassen worden nu via een speciaal programma gefokt, waarbij hun authentieke kwaliteiten niet verdwijnen maar behouden blijven. Dit kan later heel belangrijk zijn, als de koeien in de melkvee-industrie te veel doorgefokt worden. Ze kunnen dan gekruist worden met authentieke rassen. De oude rassen zijn vaak veel beter bestand tegen de Nederlandse weersomstandigheden dan de moderne melkkoe (die vooral op stal staat) en ze worden minder vaak ziek.

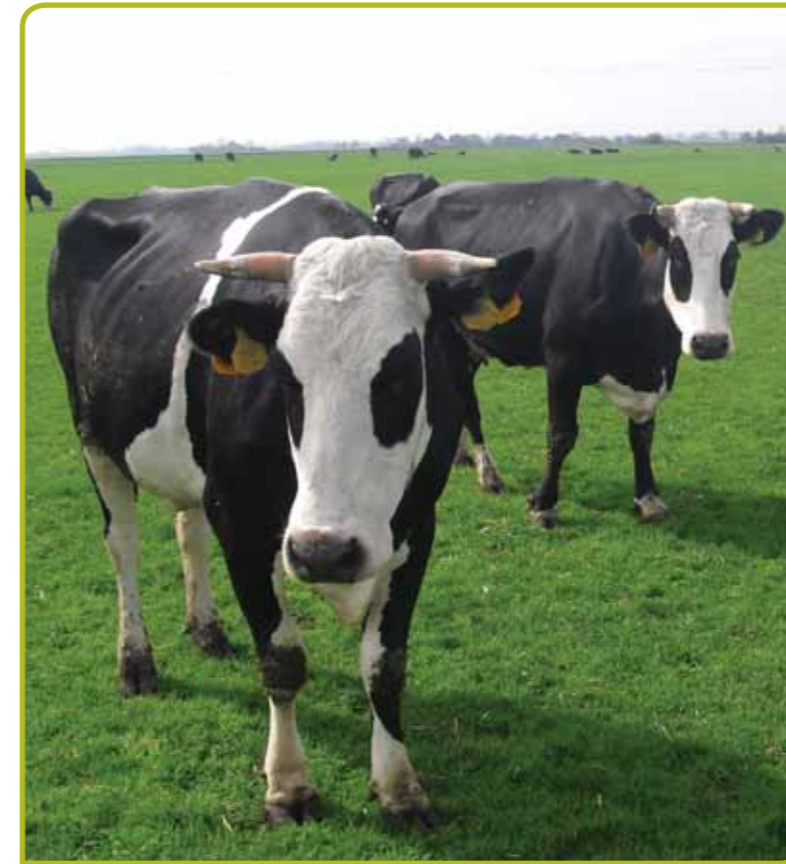
Stichting Zeldzame Huisdierrassen

De Stichting Zeldzame Huisdierrassen vindt het belangrijk dat deze oude rassen, die vroeger kenmerkend waren voor Nederland en de oorspong van de moderne Nederlandse koe vormen, worden behouden. Hier zet ze zich al meer dan dertig jaar voor in. De SZH heeft lesmateriaal ontwikkeld, dat geschikt is om bij kinderboerderijen, biologische bedrijven of in schoolklassen te gebruiken. In 2008 is het project 'Behoud Nederlands Levend Erfgoed' van start gegaan. Het is een langdurig project dat erop gericht is om fokverenigingen, stamboeken en speciaalclubs die zich inzetten voor behoud van zeldzame rassen, te ondersteunen. Voor dit project geeft het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie subsidie. Ook het ministerie ziet het belang in van traditionele rassen.

Stichting Wakker Dier

Eén van de speerpunten van het beleid van Stichting Wakker Dier is de koe in de wei houden. Koeien horen in de wei te staan en niet jaarrond in een afgesloten stal met kunstlicht. Koeien die wel op stal blijven en dus nooit hun tanden in vers gras kunnen zetten of lekker in het zonnetje liggen herkauwen, hebben veel meer last van pijnlijke uierontstekingen en hoef- en pootproblemen. Naast het belangrijke welzijn, gezondheid en geluk van de koe is het voor de mens ook beter, want melk van weidekoeien bevat wel zestig procent meer omgega3, een voor mensen gezond vetzuur.

De meeste weidekoeien mogen van april tot en met oktober de wei in, al loopt het aantal weidedagen per koe de laatste jaren sterk terug. Stichting Wakker Dier organiseert sinds enkele jaren de 'Koeiendans'. De eerste keer dat koeien na de winter eindelijk

Oude rassen moeten beschermd worden.

weer de wei in mogen, dansen ze bijna van vreugde. Al bikkend rennen ze vol blijdschap de stal uit, voordat ze lekker gaan grazen. Omdat niet alleen de koeien dit heel fijn vinden, maar ook de melkveeboeren en eigenlijk iedereen dit een leuk gezicht vindt, wordt deze dag groots aangekondigd in de media, zodat iedereen live in het weiland of thuis voor de televisie de blijde koeien kan zien.

Maar als de koeien er blij van worden, betere melk geven en iedereen koeien in de wei een mooi gezicht vindt, waarom komen zoveel koeien dan nooit van hun leven in een weiland? Want een

kwart van de Nederlandse koeien wordt het hele jaar door binnen gehouden, ondanks dat veel mensen de koe in de wei als typisch Nederlands ervaren.

De belangrijkste overweging van boeren om hun dieren op stal te houden is geld. En tijd, want tijd is geld. Zeker voor boeren met een grote kudde (meer dan honderd dieren) is het sneller, makkelijker en goedkoper om de dieren op stal te houden. De literprijs van melk is laag en alle kostenbesparingen zijn dus welkom. Veel boeren geven aan dat als ze maar een paar cent per liter meer zouden krijgen voor hun melk, ze de koeien naar buiten zouden laten, omdat dit dan kostendekkend is en veel boeren de koeien ook liever in de wei zien staan. Andere boeren beschikken simpelweg niet over voldoende weidegrond om hun dieren te laten grazen.

Bewustmaking

Eén van de speerpunten van Stichting Wakker Dier is het behoud van de koe in de wei, een project waar ze al een aantal jaren voor vecht. Ze doet dit door de consument bewust te maken van het teruglopende aantal dieren in de wei en er bij supermarkten en A-merken op te hameren dat een koe in de wei hoort en melk van een weidekoe komt. Met reclamecampagnes in tijdschriften, kranten, radio en televisie vestigt de stichting de aandacht op het onderwerp. Vaak met succes: Campina garandeert dat de melk van eigen merk (ze produceert ook voor andere merken) van koeien is die in de wei hebben gelopen, weidegarantie heet dit. Ook C1000-melk is binnenkort met weidegarantie, biologische melk is dit altijd.

In 2010 bracht Wakker Dier een rapport uit waar veel respons op kwam, er wordt nog steeds op internetforums over gediscussieerd: 'vijf voor twaalf voor de Nederlandse melkveehouderij'. Hierin stelt de organisatie het welzijn van melkkoeien ter discussie en bepreekt de opkomende trend van megastallen en de gevolgen ervan voor koeien en hun kalfjes. Ook dit schudt boeren en politici wakker. ▶

Volkstuintjes voorzien in een behoefte aan rust, ruimte en groen.

Volkstuincultuur in Nederland

Je ziet ze soms vanuit de trein, langs de snelweg of aan de rand van de stad of het dorp. Ze zijn niet opdringerig, maar wel standvastig: de volkstuintjes. Ze worden bevolkt door stadsbewoners of andere mensen zonder of met een te kleine tuin, die vol overgave bezig kunnen zijn met boontjes poten of aardbeien oogsten. Mensen die uit de drukte willen, en hun volkstuin gebruiken als ontspanningsplek om te genieten van de rust en de natuur. Hoe is de volkstuin eigenlijk ontstaan en is het nu een aflopende zaak nu iedereen 'druk, druk, druk' is? Zijn het vooral de senioren die nog wieden en zaaien?

Tekst en foto's Sylvia Thuis

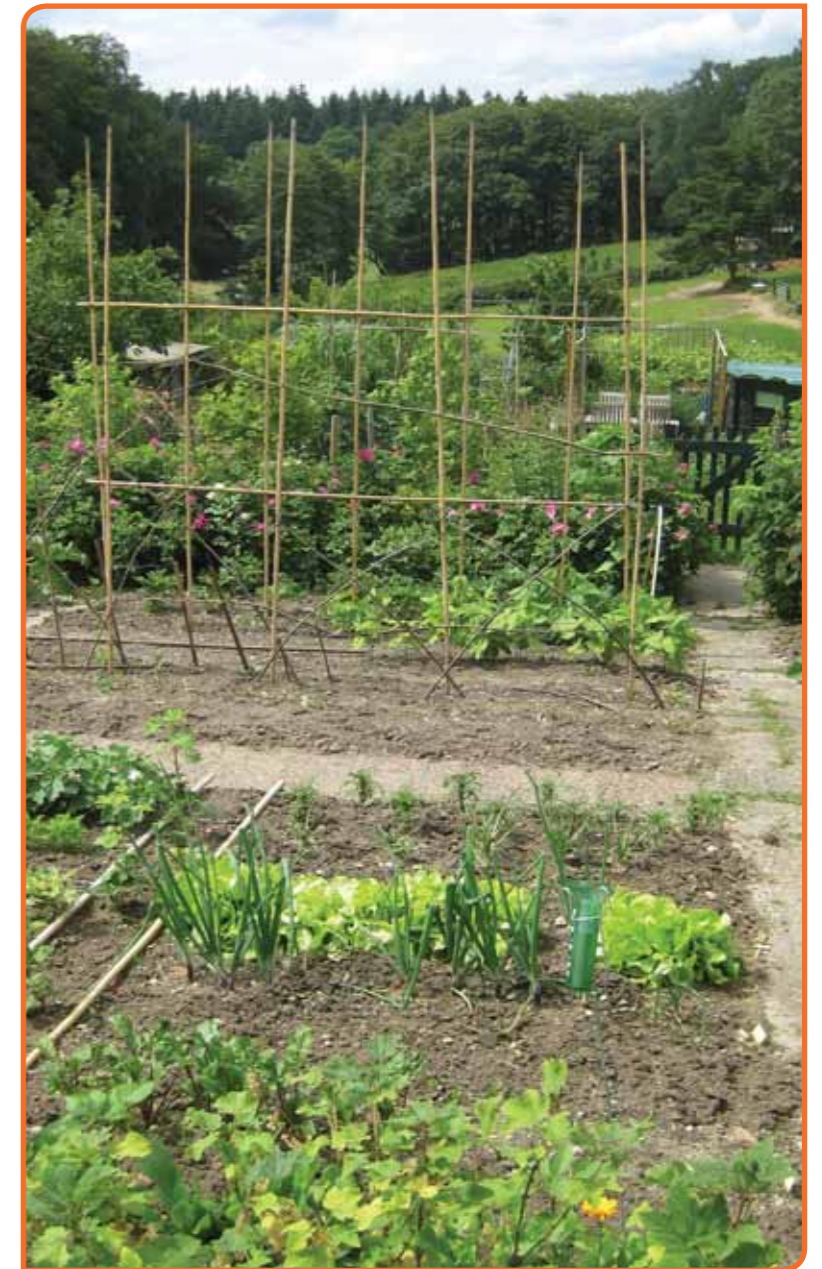
Een volkstuin is een stuk grond dat je huurt van een gemeente of van een volkstuinvereniging. Het is meestal onderdeel van een complex van kleine tuinen, waarvan de huurders vaak een dorps-gemeenschapje op zichzelf gaan vormen. Je leent eens een schofel of wisselt wetenswaardigheden uit, tenslotte zijn het allemaal natuurliefhebbers. Volkstuinen zijn er in vele soorten en maten: van traditionele moestuinen waar groente, fruit en kruiden verbouwd worden tot siertuinen met bloemen, bomen en een gazonnetje waar de kinderen zich uit kunnen leven.

Afhankelijk van de regels die gemeente of volkstuinvereniging heeft opgelegd, mag er een kas staan of een klein schuurtje. Op een aantal complexen (vooral bij grote steden) mag een tuinhuisje staan waar de huurders mogen overnachten in de zomermaanden. Hier zie je ook dat een deel van de volkstuintjes gebruikt wordt als siertuin. Aan de rand van kleinere steden en dorpen, wordt de volkstuin het meest gebruikt als moestuin.

Om te overleven

In de Middeleeuwen bestond ook zo iets als een volkstuin. De steden gaven stukjes land buiten de stad vrij en ook grote herenboeren leenden stukjes land aan de arme landarbeiders. Eigenlijk puur om de arme sloebers van toen een kans te geven om te overleven in barre tijden. De tuintjes heetten *coelghaerden* of *coelturnen*, omdat er onder andere kool in verbouwd werd. Later, tijdens de industriële revolutie, kregen de arbeiders een stukje grond zodat ze hun armoedige levensomstandigheden wat konden verbeteren door zelf groente en aardappels te verbouwen. Het waren liefdadigheidsinstellingen die de arbeiders op deze manier ondersteunden. Het bleek namelijk dat de arbeiderstuintjes, naast het verminderen van armoede, 'een vergroting van het arbeidsvermogen en een verbetering van de zedelijke toestand van de werkmán' teweegbrachten.

Tot circa 1945 bleven de meeste volkstuinten echte moestuinen. Na de Tweede Wereldoorlog kromp het aantal volkstuinten en verminderde de gebruiksfunctie van de volkstuin als moestuin. De volkstuinten kregen een permanente plek in de bestemmingsplannen van grote gemeentes waardoor de recreatieve volkstuinten opkwamen. Er mochten huisjes op komen te staan en op sommige

Aan de rand van kleinere steden en dorpen wordt de volkstuin het meest gebruikt als moestuin.

complexen mochten mensen ook overnachten. Maar naast de recreatieve volkstuinten bestaan de moestuinen ook nog steeds.

De volkstuin anno 2011

En hoe gaat het nu met de volkstuinten? Om deze vraag te beantwoorden, praat ik met Nanny Schmidt, een actieve vrouw met een volkstuin op 'de Braamberg', een complex aan de rand van Arnhem. Ze vertelt dat Arnhem vijf verschillende volkstuincomplexen kent met in totaal rond de driehonderd tuinen: 'Ik ben tien jaar geleden begonnen. Ik was net gestopt met werken en een kennis van mij had hier al een tuin en vroeg of het niet iets voor mij was. Eigenlijk had ik helemaal geen groene vingers. In het begin hield ik geen clematis goed, maar ik heb veel geleerd van een oude buurman van mij. Toen bleek dat ik het heel leuk vond! Ik ben begonnen met twee tuinen. Er stonden in die tijd veel tuinen leeg, maar dat is nu wel anders! We hebben nu een wachtlijst van mensen die een volkstuin willen hebben.'

'De Braamberg' is een complex met vijfenveertig tuintjes. Je mag alles planten en poten in de tuin, als de bomen maar niet groter zijn dan drie meter en er niet teveel gras staat. 'Er zijn nu veel jonge gezinnen die een volkstuin willen hebben. Ze wonen op een flat of hebben een hele kleine tuin. Hier hebben de kinderen ruimte om te spelen, maar het is wel de bedoeling dat er getuind wordt,' zegt Nanny. 'Ook zie je een trend waarbij jonge, milieubewuste gezinnen de volkstuin gebruiken om biologisch te tuinieren om zo gezonder te eten.'

Nuttig, lekker en leuk

Op de vraag welke mensen er hier tuinieren, antwoordt Nanny dat het een heel bont gezelschap is: 'Volkstuinders vormen een dwarsdoorsnede van de Nederlandse bevolking. Allereerst heb je natuurlijk de oude volkstuinten van vroeger. Zij waren vooral nuttig voor de opbrengst. Dan heb je de allochtonen, die kunnen heel goed tuinieren. Ze nemen vaak zaden mee uit hun land en ver-

De huurders van een tuintje vormen vaak een dorpsgemeenschap op zichzelf.

bouwen hier heel andere groenten dan onze boontjes en aardappels. Ze hebben ook hun eigen manier van verbouwen, daar kunnen wij nog veel van leren en er wordt ook veel uitgewisseld. Naast de jonge gezinnen, zie je hier ook steeds meer vrouwen die hier een volkstuin hebben, of die met zijn tweeën een tuin bebouwen.' Nanny vertelt verder: 'Volkstuinieren is een trend geworden de laatste paar jaren. Je hoeft maar een tuintijdschrift open te slaan en je wordt meteen gevraagd of je nog geen moestuin hebt. De reden waarom mensen een volkstuintje hebben, is niet voor de zuinigheid maar omdat het vaak lekkerder is en omdat het leuk is om buiten te werken.'

Het levert een kleurrijk plaatje op als je de tuinen op 'de Braamberg' bekijkt: een verwilderde, biologische tuin vol bloemen, naast een strak geordend groentetuintje tot zelfs een hele druivengaard om zelf wijn te maken. 'Volkstuinieren is nu een vorm van openlucht recreatie: van spitten, zaaien of oogsten tot uitrusten en relaxen in de natuur,' aldus Nanny.

In zo'n complex heerst er vaak ook een sociale betrokkenheid naast de individuele behoeften van rust, ruimte en groen. Op 'de Braamberg' is dat ook zo, al is het bescheiden. Het verschilt van complex tot complex. Nanny vertelt dat de tuinders op de Braamberg veelal individualistisch zijn. 'Je helpt elkaar wel eens als er wat gedaan moet worden en er is iemand in de buurt, maar iedereen heeft zijn eigen tijd van komen en gaan. Sommigen hebben wel meer contact met de buurman, het verschilt heel erg. Wij organiseren twee keer per jaar een ruilbeurs, maar dat komt moeilijk op gang. Ook geeft de volkstuinvereniging in Arnhem ieder kwartaal een tijdschrift uit – *In de knollentuin* – waar leden een stukje voor kunnen aanleveren.' Nanny glundert als ze vertelt dat 2010 het jubileumjaar was van de vereniging en dat ze het vijftigjarig bestaan gevierd hebben met een feest en met het uitbrengen van het boek *In de knollentuin*. 'Iedereen kan dus net zo actief zijn in de vereniging als hij of zij wil, ieder zijn deugd,' vindt Nanny.

De keuring

De Volkstuinvereniging Arnhem heeft een eigen bestuur dat vier keer per jaar de tuinen keurt. Er wordt gekeken of de tuin netjes is en of er niet te veel onkruid in staat, 'want dat verspreidt zich over

de andere tuinen,' legt Nanny uit. 'Wij huren de grond van de gemeente en hebben dan ook de verantwoording om het netjes te houden. Soms onderschatten mensen het werk dat een volkstuin met zich meebrengt en dan haken ze al gauw af. Het is dan ook meteen een keuring om te zien of de tuinen nog gebruikt worden of dat de huurder plaats moet maken voor een nieuwe tuinder.'

Volkstuinieren is een vorm van openlucht recreatie: van spitten, zaaien of oogsten tot uitrusten en relaxen in de natuur.

Helaas is sinds 1993 het aantal hectares volkstuinten met 16% gedaald, maar de daling zet zich niet voort. Gemeenten lijken meer dan vroeger oog te hebben voor een duurzame groene omgeving en voor het feit dat openbare natuur en volkstuinten belangrijk en wenselijk zijn voor een stad en dat geldt ook voor de gemeente Arnhem. 'De volkstuincultuur in Nederland zal zeker blijven bestaan,' aldus Nanny, 'ze verandert mee en past zich aan, net als de volkstuin zich aanpast aan de seizoenen.'

De conclusie kan zijn dat de volkstuincultuur in Nederland springlevend is, al is de aard ervan veranderd. In een veranderde cultuur heeft de volkstuin zijn plaats behouden als een plek waar je je in alle rust kunt bezighouden met de natuur, kunt genieten van hoe alles groeit, ook als je niet arm bent of honger hebt. De grotere aandacht voor gezond en natuurlijk voedsel zorgt voor een goede doorstroming naar de volgende generatie. Voorlopig mag de volkstuin haar bescheiden plekje in onze cultuur wel houden! ▶

Meer informatie:

- C. Zeevat, *Tot nut & genoeg: volkstuincultuur in Nederland* (Rotterdam 2001)

De bijzondere tradities van Staphorst

'Weinig plaatsen in Nederland spreken zo tot de verbeelding als Staphorst. Staphorst roept emoties op. Ze geeft aanleiding tot onverholen bewondering of diepe afkeer: kortom Staphorst intrigeert.' Aldus begint de tekst in de promotiefolder van Museumboerderij Staphorst. Een museum waarin de Staphorster cultuur tentoongesteld en toegankelijk wordt gemaakt. De bezoeker maakt er kennis met de 'wondere wereld die Staphorst heet'. In een gesprek met museumbeheerder Dirk Kok passeren enkele aspecten van die wereld de revue.

Dirk Kok is van jongs af geïnteresseerd in alles wat te maken heeft met de cultuur van de gemeente Staphorst, een gemeente die uit de dorpen Staphorst, Rouveen en IJhorst bestaat. Hij groeide op een achttiende-eeuwse boerderij in Rouveen op, die eind jaren zestig met subsidie werd gerestaureerd. Voorwaarde was dat de boerderij zou worden opengesteld voor groepsexcursies. Eén van de begeleiders van die excursies vertelde hem op een bepaald moment dat de wevers in Meppel een opvolger zochten. Was dat niets voor hem? 'Zo ben ik wever van Staphorster stoffen voor rokken en jakken geworden. Ik heb dat van 1977 tot 1990 gedaan en had in die periode veel contact met Staphorster vrouwen. Via hen kwam ik veel te weten over de Staphorster families en hun cultuur.'

Typisch Staphorster cultuur

Vanuit die achtergrond is het niet verwonderlijk dat hij vanaf de oprichting in 1982 bij de Museumboerderij betrokken is geweest. De eerste opzet van het museum sprak hem echter niet erg aan. 'Aanvankelijk wilde men het vol stoppen met werktuigen en gereedschappen die in de streek zijn gebruikt. Maar die hadden weinig met Staphorst te maken. Ik wilde juist de typische Staphorster cultuur zichtbaar maken. De kleding, de inrichting van de boerderijen, bijvoorbeeld. Daar komen de mensen op af. De meest mensen kennen Staphorst immers van de klederdracht en

de heldere kleuren op de boerderijen. Langzamerhand heb ik die oorspronkelijke plannen kunnen ombuigen.'

Toch zijn er nog steeds mensen die liever een andersoortig museum willen. 'Dat komt omdat de Staphorsters zich niet echt bewust zijn van hun cultuur', vertelt Kok, 'voor de autochtone Staphorster is het allemaal heel gewoon. De kleding, de kleuren – men ervaart het niet als bijzonder. Een poos geleden was hier een historische fotoavond. Daar komt men wel op af, maar niet vanwege de cultuurhistorische waarde van de foto's. Men heeft meer belangstelling voor de familieverbanden van de afgebeelde personen. Daarin is men hier vooral geïnteresseerd.'

Wat betreft zijn belangstelling voor de Staphorster cultuur lijkt Dirk Kok dan ook een uitzondering te zijn. 'Dat komt waarschijnlijk doordat ik door het contact met buitenstaanders door hun ogen probeer te kijken. Zij laten me zien dat het hier bijzonder is.'

Godsdienst

De buitenwereld associeert Staphorst met een buitengewoon strenge godsdienstbeleving, een beleving die gepaard gaat met een groot aantal ge- en verboden. Ten dele klopt dit, maar de werkelijkheid op godsdienstig gebied is genuanceerder dan men vaak denkt.

Tekst Janneke van der Veer

Foto's Dirk Kok, Johan de Buijn, Nationale Beeldbank

Boven: Jaarlijks gaat een afvaardiging uit Staphorst naar Prinsjesdag. Op de foto enkele Staphorsters op het Binnenhof, vlak voor aankomst van de koets.

Rechts: Vrouw in daagse dracht, zware rouw

In de gemeente Staphorst kent men vier kerkelijke richtingen: de Hersteld Hervormde Kerk, de Oud-Gereformeerde Kerk, de Protestantse Kerk in Nederland en de Gereformeerd Vrijgemaakte Kerk. De eerste twee zijn het meest behoudend; hun uitgangspunt is de Statenvertaling uit 1637. Daarentegen is de Gereformeerd Vrijgemaakte Kerk gebaseerd op de Bijbelvertaling uit 1951. De meeste inwoners van het dorp Staphorst behoren tot de Hersteld Hervormde Kerk. In Rouveen wonen naast een groep Oud-

Gereformeerden vooral Gereformeerd Vrijgemaakten en leden van de Protestantse Kerk in Nederland. 'Alle vernieuwingen komen uit Rouveen, zoals het afschaffen van de streekdracht en het volgen van voortgezet onderwijs in de jaren zestig', vertelt Kok, die tot de Gereformeerd Vrijgemaakte Kerk behoort. 'De Rouveners vinden de Staphorsters te behoudend, andersom vinden de Staphorsters de Rouveners te vooruitstrevend. Overigens is het bij ons anders dan in de rest van Nederland. Daar zijn het over het algemeen de

Links: Beugeltas met stipwerk-
dessin, niet rouw

Onder: Zilveren beugel met
geborduurde tas; huwe-
lijksieraad uit 1955

Hervormden die voor vernieu-
wing zorgen, hier zijn dat de
Gereformeerden. Een verkla-
ring hiervoor heeft Dirk Kok
niet.

Voor de hele gemeente
Staphorst geldt dat openbare
gelegenheden, zoals het
zwembad, op zondag gesloten
zijn. Op zondag wordt er niet
gewerkt, althans niet in de kern
van de dorpen. 'Wat er in de
nieuwbouwwijken gebeurt, waar
ook veel import woont, weet ik niet', aldus Kok.

Het verbod op wereldse zaken als televisie geldt eveneens nog
steeds, al wordt hiermee ook wel de hand gelicht. 'Vaak is er met
name in jonge gezinnen wel een computer. Ik heb wel eens mee-
gemaakt dat men via uitzending gemist de programma's bekeek
die ik een dag eerder had gezien.' Er zijn meer veranderingen. Van
oudsher past het laten vaccineren van kinderen ook niet bij de
godsdienstbeleving van de Staphorsters. De bescherming tegen
ziektes lag in hun ogen helemaal in Gods hand. 'Nu is er nog
slechts een enkel gezin dat tegen vaccinatie is', vertelt Dirk Kok.
'Vroeger was dat allemaal veel strenger. Toen wilde men ook geen

verzekering en maakte men geen gebruik van algemene voorzie-
ningen als de AOW. Men leefde van een beetje spaargeld of werd
op z'n oude dag door de kinderen onderhouden. En als de nood
hoog was, kreeg men wat van de kerk. De Hersteld Hervormde
Kerk heeft van oorsprong veel bezit. En dat is geen wonder. Op de
bid- en dankdagen in het voor- en najaar zijn er drie kerkdiensten.
Op zo'n dag wordt er bij de collectes in totaal zo'n 30.000 tot
35.000 euro opgehaald. De Hersteld Hervormden geven graag aan
de kerk. Ze vinden de kerk belangrijk. Men heeft eerbied voor de
dominee en respect voor Gods woord. De religieuze beleving van
de Hersteld Hervormden is duidelijk anders dan bij de
Gereformeerden. De Herstelden kennen een innerlijke beleving;
de bevindelijken. De Gereformeerden zijn rationeler.'

De sterke godsdienstige beleving in Staphorst vertaalt zich
ook in het onderwijs. 'Er zijn in het dorp vijf reformatorische
scholen, die vooral bezocht worden door kinderen uit
Hersteld Hervormde en Oud-Gereformeerde gezinnen. Door
de doorgaans grote gezinnen zijn het groeischolen. Daarnaast
is er een christelijk-nationale school voor kerkelijk meelevende
en een openbare school.'

Streekdracht

Voor de Staphorster klederdracht is bij menigeen bekend, al
was het alleen al doordat jaarlijks een delegatie Staphorster
vrouwen op Prinsjesdag aanwezig is in Den Haag en dan vaak
prominent in beeld komt in het televisieverslag. 'Ze gaan vroeg op
pad, zodat ze goed in beeld komen', vertelt Dirk Kok, die hierin wel
enige concurrentie met de koningin ziet. 'Ik denk dat het gezien
worden hier een belangrijke rol bij speelt', zegt hij. Overigens
hebben met name de Hersteld Hervormden een sterke band met
het Koningshuis. 'Op de reformatorische scholen wordt er veel
aandacht aan besteed, net als trouwens aan de Tweede
Wereldoorlog.'
Het zijn ook de Hersteld Hervormden bij wie nog de meeste
streekdracht wordt gedragen. 'Ruim vijfhonderd vrouwen lopen
nog in klederdracht, daarnaast drie mannen van wie de jongste 86
jaar is. Van die vrouwen draagt een deel in de zomer 'burgerkle-
ding', soms is dat de overgang om de streekdracht helemaal af te
schaffen.'

Voor een buitenstaander zien alle Staphorster vrouwen er het-
zelfde uit, met wellicht het karakteristieke mutsje ('mussien'), voor-
zien van een veelkleurig of blauw gestempeld dessin (Staphorster
stipwerk geheten), als meest in het oog springend detail. Van
uniformiteit is echter totaal geen sprake, de vrouwen streven juist
naar een grote variatie in hun dracht. Zo wordt aan het uitzoeken
van nieuwe stof voor de kraplappen en borstrokken veel tijd
besteed. Men wil zich graag onderscheiden van elkaar, bijvoor-
beeld in de combinatie van stoffen en dessins. Vooral op zondag
bij de kerkgang, probeert men er zo mooi en origineel mogelijk uit
te zien en doorgaans draagt men geen twee zondagen achter
elkaar een kraplap met hetzelfde motief.

Die verscheidenheid is overigens niet alleen gebaseerd op 'eigen
keuze', maar wordt mede bepaald door het feit dat de dorpen
eigen kledingkenmerken hebben. Vroeger gold bovendien nog
dat iedere stand zijn eigen stoffen en kleuren had. En het was
zeker niet de bedoeling dat men zich boven zijn eigen stand ging

In Staphorst is men zich niet zo bewust een bijzondere cultuur te hebben.

kleden. 'De sociale controle was daarbij groot. Droeg je iets wat
niet bij je stand paste, dan werd daarover gesproken. In het bijzon-
der gold dat voor het dragen van bepaalde sieraden en de grootte
van het zilveren oorijzer. Die waren zeer standsgebonden. Daar
kwam verandering in toen de welvaart in de jaren zeventig toe-
nam en de sieraden binnen het bereik van een grotere groep
mensen kwamen. De gegoede boeren hadden hier grote moeite
mee, maar konden het niet tegenhouden', aldus Kok.

Het standsverschil in kleding mag dan grotendeels verdwenen
zijn, aan de kledingvoorschriften in periodes van rouw wordt nog
steeds vastgehouden. In een periode van rouw worden de muts,
omslagdoek en kraplap met rood als hoofdkleur vervangen door

Omslagdoeken, niet rouw

Stipwerk, niet rouw

een exemplaar in de bij de rouwfase passende kleuren. Wit staat voor diepste rouw, zwart voor zware rouw en blauw voor lichte rouw. In principe rouwt men over ieder bij wie men is uitgenodigd voor de begrafenis. De duur van de rouwperiode is daarbij sterk afhankelijk van de graad van de verwantschap. Bij eerstegraads rouw (ouders, kinderen, man of vrouw) is die periode vier jaar, bij tweedegraads rouw (grootouders, kleinkinderen, broer/zuster) twee jaar.

Vroeger werd de Staphorster kleding uitsluitend van natuurlijke stoffen gemaakt, linnen en wol bijvoorbeeld. Tegenwoordig worden er veel kunstvezels gebruikt. 'Wat dat betreft zijn de Staphorsters nogal gemakkelijk', stelt Kok enigszins spijtig vast. 'De cultuur verarmt.' Een verandering is ook dat de kleding tegenwoordig vooral in lagelonenlanden in Azië en Oost-Europa wordt gemaakt. 'Van het oude handweversvak is niets meer over.' Wat wel gebleven is, is textielwinkel Vloedgraven, waar men al sinds 1844 terecht kan voor de typische Staphorster stoffen. 'Vloedgraven is de stamvader van de textielhandel in Staphorst', vertelt Kok. 'De winkel is ontstaan uit een weverij. Vloedgraven heeft ook het stipwerk in Staphorst geïntroduceerd.

Hoewel er dus nog een groep Staphorster vrouwen is die de klederdracht handhaaft, is deze toch duidelijk op z'n retour. 'Klederdracht heeft plaatsgemaakt voor kleedgedrag', vertelt Dirk Kok. 'Zo mogen bij de Hersteld Hervormden en de Oud-Gereformeerden vrouwen en meisjes geen broeken dragen. Ook een legging is niet toegestaan. Dat wordt uitgelegd als het willen lijken op een man.'

Staphorster boerderijen vallen op door het kleurrijke houtwerk

Wonen in Staphorst

Kenmerkend voor Staphorst is het feit dat de boerderijen aan weerszijden van de doorgaande weg - *diek* genoemd - zijn gebouwd. Omdat familieleden vroeger graag bij elkaar wilden wonen, werden in de loop der tijd achter een boerderij drie tot vier andere boerderijen gebouwd. Zo ontstonden familiebuurtjes. Om op de *diek* te komen, moest men dus over elkaars erf. Door verhuizing en vererving worden die boerderijen nu niet meer uitsluitend door een bepaalde familie bewoond.

Behalve deze ontwikkeling is er veel veranderd in de inrichting van de boerderijen. Vroeger leefde men, veelal drie generaties, in één ruimte. Geslapen werd er in bedsteden; de ongehuwde dochters sliepen in het zogenaamde opkamertje. De zolder was niet in gebruik als slaapruijntje. Die was bestemd voor de opslag. Alle wanden in de woonruimte waren voorzien van Makkumer of Harlinger tegels, waarvan de kleur per periode verschilde. Op het tegelwerk waren verschillende motieven aangebracht, zoals sterren en roosmotieven, afbeeldingen van koeien en paarden en Bijbelse taferelen. De vloer was bedekt met plavuizen in oranje/bruin en blauw/grijs. Die lagen los in het zand. Ze werden elke dag schoon geveegd en bestrooid met een laagje wit zand.

Opvallend aan de buitenkant van de boerderij zijn de traditionele kleuren waarin het houtwerk – luiken, kozijnen en deuren – is geschilderd. Groen staat daarbij voor het jonge leven in de natuur, wit voor reinheid en aan blauw kende men kende men een onheilwerende werking toe. De levensboom van (wit) metaal die boven de voordeur is aangebracht, werd als symbool voor vruchtbaarheid gezien. Het koperen hartje bij het sleutelgat op de voordeur heeft alleen esthetische waarde.

Diek

Van oudsher heeft de doorgaande weg in Staphorst, de *diek*, veel betekenis. 'Het is de levensader', vertelt Dirk Kok, 'hier ontmoetten de jongeren elkaar, er werden ruzies beslecht en er kwamen verkeringen tot stand. Ook was het de plek waar je nieuwtjes hoorde.' Nog steeds is de *diek* belangrijk, zeker voor de Staphorster jongens. 'Zij hebben nogal een hang naar dure auto's en dergelijke, in tegenstelling tot de jongeren in Rouveen die meer op sport zijn gericht. De jongens rijden heen en weer over de *diek*. Op bepaalde plekken parkeren ze dan de auto's om hun bezit vol trots te laten bewonderen en wat bij te praten. De streekdrachtsieraden van vroeger hebben plaatsgemaakt voor auto's, de nieuwe statussymbolen.'

Toekomst

Dirk Kok is enigszins pessimistisch over het cultuurbesef in Staphorst. 'Er is veel verwaterd. Men kent elkaar amper meer. Vroeger had je de burenplicht, die vooral gold bij begrafenissen. Die werden geheel verzorgd door de burenen, het afleggen, het dragen, koffie schenken, enzovoort. Daar krijg je tegenwoordig de jongeren niet meer warm voor. Je krijgt de buurt nu nog alleen bij elkaar voor een buurtbarbecue.'

Datzelfde pessimisme geldt ook de toekomst van Museumboerderij Staphorst. Kok is van plan binnen niet al te lange tijd de functie van beheerder neer te leggen, maar het is onzeker of hij wordt opgevolgd. 'De gemeente Staphorst is bezig met een grote bezuinigingsoperatie. In 2014 wil men de jaarlijkse subsidie met een ton verminderen. Met de 25.000 euro die dan overblijft, kun je niet veel doen. Men wil meer met vrijwilligers doen, maar dat gaat ten koste van de professionaliteit. Helaas is het politieke draagvlak

Karakteristiek voor Staphorst zijn ook de tegen de boerderij geplaatste, traditioneel blauw-wit geschilderde melkrekken. De functie van deze rekken, *melkrikke* genoemd, was het laten uitlekken en drogen van de melkbussen. Tot in 1998 werd in Staphorst, als laatste plaats in Nederland, de melk nog in bussen aan de zuivelfabriek geleverd.

voor gericht cultuurbehoud gering.' Hij voegt toe: 'Er is echter maar één Staphorst in Nederland. Dat moet je toch koesteren.' ▶

Meer informatie:

- Dirk Kok, *Praal en pracht in de klederdracht* (Historische Vereniging Staphorst, 1987).
- Dirk Kok, *'Huiswark'. De Staphorster boerderij historisch belicht* (Historische Vereniging Staphorst, 1990).
- Dirk Kok, *Ter ere van de trouw. Hofmakerij in Staphorst in historisch perspectief* (IJsselacademie, 2006).

Staphorst volgens Dirk Kok

Conservator van het museum en kenner van de tradities van Staphorst Dirk Kok heeft vanaf 1975 foto's gemaakt van het dagelijks leven in deze bijzondere plaats met zijn unieke streekdracht met stipwerk en zijn vrolijke wooncultuur met geschilderde ramen, deuren en hekjes. In ruim een kwart eeuw is Staphorst veranderd, zoals de foto's laten zien. Dirk Kok is geboren en getogen in Staphorst en kent de mensen. Hierdoor is een mooie fotocollectie ontstaan.

Staphorst volgens Dirk Kok (Uitgeverij D'Jonge Hond, 2010)

Oude handwerktechnieken onderwerp van moderne kunst

Tekst Pieter van Rooij

Heel wat oude schilderijen tonen bordurende, breiende of kantklossende vrouwen. Dat was tenslotte één van de normale dagelijkse handelingen in het leven van de meeste vrouwen. Maar zoals het oude handwerken opnieuw is ontdekt door moderne vrouwen én mannen, heeft ook de moderne kunstenaar het oog laten vallen op deze schone bezigheid. Beroemde modeontwerpers gebruiken momenteel veel breiwerk, borduursels en kantmotieven in hun hypermoderne creaties.

STANDAARDWERK OVER TRADITIES VAN NU

In 2009 deed het Nederlands Centrum voor Volkscultuur onderzoek naar de belangrijkste tradities in Nederland. Iedereen kon meedoen door zijn of haar tien belangrijke tradities in te sturen. De honderd meest genoemde tradities worden met hun historische achtergronden beschreven in DIT ZIJN WIJ. Een prachtig boek met 288 pagina's met veel foto's en geheel in kleur.

DIT ZIJN WIJ is te bestellen door het bedrag over te maken op rekening 810806 ten name van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur onder vermelding van DIT ZIJN WIJ.

Langzame processen

Beeldend kunstenaar Ellen Korth uit Deventer raakte gefascineerd door dit nieuwe handwerken. Zij bestudeerde het fenomeen en ontdekte dat moderne mensen niet zo zeer handwerken om hun 'dode' tijd te vullen met nuttige handelingen, maar uit een herwaardering voor langzame processen, waaraan zelfs een meditatie aspect zit. In deze tijd van 'snel - snel' en 'druk - druk' geven mannen en vrouwen zich na hun werkdag graag over aan een rustgevende bezigheid. Niet in de eerste plaats omdat er een product uit voortkomt, maar dit draagt wel bij aan de vreugde.

Ellen Korth hield zich na haar studie bezig met textiel, waar later de fotografie bij kwam. Via een groothandel in breigaren kwam ze in contact met een groep breiliefhebbers en hierna ontwikkelde het project zich als vanzelf. De groep breiers groeide en groeide. Er kwamen ook andere handwerkers op af en uiteindelijk zijn honderdeenveertig van deze mensen in een tentoonstelling en een bijbehorend boek verwerkt. Dit boek, met als titel *Utilité* (nuttigheid), heeft een buitengewone vormgeving en de kunstenaar heeft al een eervolle vermelding gekregen van Photography Book Now New York voor dit kunstwerk.

Het is ontstaan vanuit Korths fascinatie voor de passie van de handwerkers en het is die passie die op een serene manier in beeld wordt gebracht, van heel dichtbij.

Werkende handen

Iedere deelnemer is in het boek als het ware ingevouwen in een eigen compartimentje dat bestaat uit foto's en tekst. Het handwerk zelf, de werkende handen, de deelnemer aan het handwerken in de eigen omgeving, een tekst van de deelnemer zelf en een interview meubileren ieder onderdeel. Zo krijgt de 'lezer' een intiem kijkje in het privéleven van zeer verschillende mensen, die ook zeer uiteenlopende technieken hanteren. Onder hen veel mannen, wat opzien baart bij sommigen maar vroeger heel gewoon was. Herders breiden bijvoorbeeld en kleermakers waren ook meestal mannen.

Er zijn priegelige klassieke handwerken als kantklossen en kraaltjesbreien, maar ook het wiskundig berekend breien van een perfecte bol, de favoriete bezigheid van een van de handwerkende mannen. En oude technieken, maar nieuwe vormen. ▶

AANBIEDING

Lezers van Volkscultuur Magazine betalen in de maand december niet € 22,50 maar € 19,50. Een korting van maar liefst € 3,-!

De erfenis van de slavernij

Slavernij is een onderwerp dat de laatste tijd vaker dan voorheen in de publiciteit is geweest. We weten er allemaal wel wat van, maar dat 'weten' wordt veelal gekleurd door de manier waarop het fenomeen slavernij in ons 'nationale geheugen' is opgeslagen. Gelukkig wordt het onderwerp momenteel regelmatig verrassend belicht, waardoor er nieuwe facetten zichtbaar worden. Voorbeelden daarvan zijn de roman *De Zwarte Lord* van Rihana Jamaludin en de vijfdelige televisieserie *De Slavernij* van de NTR.

De Zwarte Lord is een historische roman die zich afspeelt in Suriname tijdens de slavernijperiode. De auteur, Rihana Jamaludin (1959) is geboren in Paramaribo. Zij is in 1983 naar Nederland

gekomen. Zij was aanvankelijk beeldend kunstenaar; momenteel ligt haar focus meer op het schrijven. *De Zwarte Lord* verscheen eind 2009 en is haar debuutroman. Dit jaar verscheen *Kuis*.

Tekst Jolly van der Velden

Foto's NTR, Lilian van Rooy, Nanda Plasschaert, Rihana Jamaludin

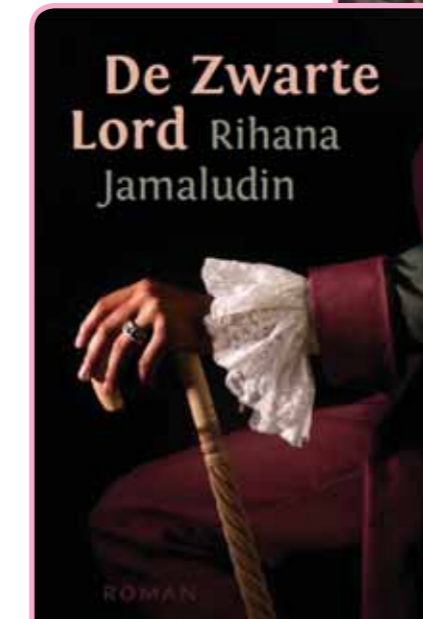
Daphne Bunskoek en Roué Verweer presenteerden de televisieserie *De Slavernij*.

Halverwege de negentiende eeuw vertrekt de Nederlandse gouvernante Regina Winter naar Suriname om les te gaan geven aan Walther Blackwell, een jonge kleurling die van zijn blanke vader een plantage heeft geërfd. Hij wordt door de kolonisten met wantrouwen bekeken en spottend de Zwarte Lord genoemd, vanwege zijn buitenissige gedrag. Regina ontmoet veel personages uit verschillende lagen van de Surinaamse samenleving. De gevolgen van de slavernij blijken bepalend te zijn voor iedereen. 1848 is een woelig jaar in de wereld en dat laat ook zijn sporen na in Suriname. Er ontstaat een geest van oproer, die een risico vormt voor de kolonie met haar overmacht aan zwarte slaven. De situatie wordt onhoudbaar. Tijd om keuzes te maken, met onverwachte ontwikkelingen als gevolg.

Historische roman 'De Zwarte Lord'

De aanleiding om dit boek te gaan schrijven ligt een eind terug in de tijd. Rihana Jamaludin woonde nog in Suriname toen ze het idee ervoor kreeg. Pas later in Nederland is zij het gaan uitwerken en ze heeft zes jaar gedaan over het schrijven. Voor haar onderzoek gebruikte ze meer dan vijftig boeken en bekeek ze veel illustraties. Allerlei achtergrondinformatie was belangrijk en moest tot in detail kloppen, bijvoorbeeld hoe de kleding er in die tijd uitzag of wanneer er voor het eerst postzegels werden gebruikt.

In *De Zwarte Lord* zijn de hoofdpersonages verzonnen, maar van de achtergrondfiguren zijn er een paar historisch. De gouverneur die in het boek optreedt bijvoorbeeld bestond echt en er is van hem bekend dat hij welwillend ten opzichte van de kleurlingen stond. Ook het verhaal dat over hem in het boek voorkomt, berust op historische gronden. Het bestuur in Nederland had gevraagd of

Rihana Jamaludin, schrijfster van *De Zwarte Lord*.

hij de slaven die zich goed gedroegen een beloning wilde geven in de vorm van een oorkonde of medaille. Dat vond hij niet zo geweldig en dacht: 'Ik geef ze iets beters, ik geef ze schoenen.' Dat bleek een stap te ver. Het werd niet gewaardeerd, alleen vrijen mochten immers schoenen dragen. Hij moest dus zijn goedbedoelde actie weer terugdraaien.

Ook het toneelgezelschap *Thalia* in Paramaribo bestond echt, opgericht door Joden en vrije kleurlingen. Reizende toneelgezelschappen traden er ook op. Het is niet waarschijnlijk dat ze zo'n opruiend stuk hebben opgevoerd als wordt beschreven, maar met wat dichterlijke vrijheid is het heel passend voor die periode.

Gemeenschappelijke geschiedenis

Rihana Jamaludin: 'Toen ik net in Nederland was ben ik mij gaan realiseren dat de mensen hier heel weinig over Suriname wisten, terwijl we toch zo'n driehonderd jaar gedeelde geschiedenis

hebben. Ik merkte ook dat er in het algemeen een lage dunk was van derdewereldlanden en gekleurde mensen doordat ze geassocieerd werden met negatieve eigenschappen en armoede.'

Haar motivatie om een roman in de tijd van de slavernij te laten spelen, komt doordat juist die periode een belangrijk deel van de geschiedenis van Suriname uitmaakt. Daar wilde ze meer bekendheid aan geven. Daar zijn ook haar keuzes uit voortgekomen. 'Mijn bedoeling was dat de lezers hier meer te weten zouden komen over de geschiedenis van Suriname,' zegt ze. 'Dus was het nodig om een connectie te maken tussen Nederland en Suriname. Dat werd een Nederlandse gouvernante die naar Suriname gaat. Het gaat dus niet alleen over Surinaamse geschiedenis, ik moest ook van alles weten over haar Nederlandse achtergrond hier om het grotere geheel te kunnen laten zien. Ik wilde het verhaal eigenlijk in Tilburg laten beginnen omdat ik er zelf woon, maar dat ging niet. Tilburg was in die tijd een boerengemeenschap, terwijl Den Bosch toen al een stad was. Bovendien was daar een weeshuis, wat goed uitkwam.'

Wat heel duidelijk in het boek geïllustreerd wordt, is de standenmaatschappij van negentiende-eeuws Nederland. In Suriname speelde dat ook, maar op een heel andere manier. Rihana Jamaludin zegt hierover: 'Gaandeweg kwamen er ook voor mij verrassende dingen naar boven, zoals het belang van de huidskleur in Suriname tegenover de standen hier. Grappig hoe dat door het oversteken van de oceaan door de hoofdpersoon, duidelijk wordt. Er was daar een grote kleurlingenelite, iets dat veel mensen niet weten. Ze denken vaak alleen in blank en zwart, maar daar zat qua kleur heel veel tussen. Bijvoorbeeld de donkere kinderen van de blanke machthebbers die op goede posten zaten. Waarschijnlijk was het wel zo dat er bij de gevestigde orde in het algemeen meer vertrouwen was in iemand met een lichte huidskleur. Maar bijvoorbeeld Mr. J.C. Palthe Wesenhagen, voorzitter van het Koloniaal Gerechtshof, was een kleurling. Hij wilde procureur-generaal worden, maar werd afgewezen voor die post. Uit een geheime brief aan de gouverneur is later gebleken dat hij die afwijzing te danken had aan het feit dat hij nog te veel familiebanden had met de lagere klassen; kleurlingen van mindere stand.'

Er zijn 27.500.000 Afrikanen verhandeld als slaaf. Roué Verveer werd stil van de gedachte hieraan.

Zwart-wit denken

Over de erfenis van de slavernij zegt Rihana: 'Ik woon natuurlijk al lang hier, dus helemaal actueel ben ik niet wat Suriname vandaag de dag betreft, maar wat mij opvalt is dat nog steeds wordt gedacht in wit en zwart. Met andere woorden: Holland onderdrukt de kolonie. Suriname probeert daar wel van af te komen, maar sommige mensen, zoals Bouterse, hebben dat beeld juist verstevigd omdat een vijand van buiten hem wel goed van pas kwam. Een erfenis die je ook zou kunnen hebben en daarmee te maken heeft, is die van 'de meester die voor mij moet zorgen.'

De herinneringen en gevoelens van de slavernij worden van generatie op generatie doorgegeven.

In zekere zin gebeurde dat ook toen. De slaven kregen onderdak en eten, meestal heel slecht, maar toch. Het werken voor een ander was niet het grootste probleem, dat waren ze in Afrika wel gewend, maar wreedheid, misbruik en verwaarlozing konden ze niet accepteren. Dat heeft voor veel gevluchte slaven en vervolgens opstanden gezorgd. Door hun afhankelijke positie leerden ze niet zelf te denken en voor zichzelf te zorgen. Het was vanuit de plantagehouders natuurlijk zelfs niet de bedoeling dat ze dat deden. Suriname is zich steeds meer vrij en los aan het maken. Dat heeft tijd nodig.

Door het schrijven van de roman hoopt Jamaludin dat een hiaat in de Nederlandse geschiedenis een beetje is opgevuld. Niet alleen hier, ook in Suriname. Ook daar is vanwege de traditioneel Nederlandse invloed op het onderwijs, de geschiedenis vaak verdonkeremaand. Te lang hebben de Surinaamse geschiedenisboekjes een Nederlandse versie laten zien van de koloniale geschiedenis.

Televisieserie De Slavernij

Afgelopen najaar is de serie *De Slavernij* van de NTR op televisie geweest. Carla Boos is hiervan de bedenker en eindredacteur. Zij koos in eerste instantie voor dit onderwerp vanwege het feit dat slavernij één van de vensters was uit de canon van de vaderlandse geschiedenis. 'Op dat moment,' vertelt ze, 'realiseerde ik mij dat op de televisie nog maar weinig over slavernij gedaan was. Het is een onderwerp dat te weinig belicht wordt en te weinig bekend is. Voor honderdduizenden Surinaamse en Antilliaanse Nederlanders is het een gevoelig en pijnlijk onderwerp en het grote (witte) publiek weet er veel te weinig van.'

Zelf kwam ze in haar onderzoek veel schokkende, nieuwe feiten aan de weet. Op de allereerste plaats het aantal Afrikanen dat als slaaf verhandeld is in de koloniale periode: 27.500.000. Maar ook dat Afrikanen zelf mensen aanboden aan de kusten en dat er christenslaven zijn geweest. Ze noemt de koloniale slavernij een aangrijpend hoofdstuk apart, omdat de slavenhandel in die periode een bijna industrieel karakter kreeg met BV's – de VOC en de WIC – met aandeelhouders en gedeelde risico's. Toch vindt ze het noodzakelijk en mooi om de koloniale slavenhandel in te bedenken in de historische context.

'Als ik het verhaal verteld had van 'jongens, jongens wat was het toen erg', dan hadden we niet zo'n belangwekkende serie gemaakt,' zegt ze. 'Ik wilde ook per se moderne slavernij en alles wat daar mee samenhangt erbij hebben. Dat houdt mij bezig als lid van deze maatschappij, maar ook omdat de actualiteit de kijker meer betreft: slavernij is niet alleen geschiedenis, slavernij is ook van vandaag. Er is kritiek gekomen op het feit dat we die zaken erbij hebben betrokken, vooral uit de Nederlands-Surinaamse en Antilliaanse hoek. Als duidelijk wordt dat er ook christenslaven waren of dat er bijvoorbeeld nu Polen zijn die hier worden uitgebuit, verklein je daarmee het leed dat tijdens de koloniale slavernij heeft plaatsgevonden, zegt men. Dat vind ik niet erg, slavernij is voor mij in welke vorm dan ook een misdaad tegen de menselijkheid. We wisten van tevoren dat het een omstrepen onderwerp zou zijn.'

Man en vrouw – zwart en wit

Een belangrijke keuze die gemaakt moest worden, was die van de presentatoren. Van het begin af aan was duidelijk dat het per se een duo van een vrouw en een man zou zijn én van 'wit en zwart'. Daarnaast moesten ze natuurlijk ook prettig zijn om naar te kijken, het gaat tenslotte om televisie. Het heeft de nodige moeite gekost om mensen te vinden waarvan de redactie het gevoel had dat ze geschikt zouden zijn, maar ze zijn daar met Daphne Bunskoek en Roué Verweer goed in geslaagd.

Een andere keuze is de ontwikkeling van een nieuwe methode geweest: driedimensionale animaties van oude prenten. Een priemeur voor de Nederlandse televisie. In dit geval was er niets aan bewegend archief en alleen plaatjes 'kunnen zo dood slaan'.

Jongeren

Dit soort programma's heeft een speciale categorie mensen die ernaar kijkt: boven de veertig en hoog opgeleid. 'Die bereiken we toch wel,' zegt Carla Boos. 'Ik wilde heel graag ook jongeren trekken. Dus hebben we een bureau ingeschakeld dat vooral online campagnes uitvoert. Zij hebben een viral game, een neppgame, de wereld ingestuurd. Binnen een week had die wereldwijd 500.000 hits, echt waanzinnig. Er is ook een speciale kinderserie gemaakt waar goed naar gekeken is. Hoe eerder je begint met bijbrengen van historisch besef, hoe beter het is en televisie is een goed medium voor kinderen dat veel wordt gebruikt op scholen.'

Erfenis

'Een hedendaagse erfenis? Ja, daar ontstonden op de redactie heel intensieve gesprekken over,' vervolgt ze. 'Nazaten van slaven leven met de wetenschap dat hun voorouders als minderwaardig werden behandeld, verkocht, uitgebuit en bestraft en zo'n lange geschiedenis kruipt als het ware in de genen van mensen; wordt van generatie op generatie doorgegeven. Wij hebben natuurlijk ook gekleurde regisseurs op de redactie en ik vond het schokkend om te horen hoe *mental slavery* nog in hun hoofden zit. Hoogopgeleide, volledig meedraaiende mensen die zich altijd bewust zijn van hun kleur, altijd het gevoel hebben dat ze het beter moeten doen dan witte mensen. Ja, schokkend.' ▸

Dubbelmuseum Valkenswaard jubileert

Tekst Anneke Munnik

Op het eerste gezicht toont het Valkerij en Sigarenmakerij Museum in Valkenswaard een merkwaardige combinatie van oude tradities. Maar een nadere kennismaking leert dat de valkenjacht en het sigarenmaken wel degelijk veel te maken hebben met elkaar, en twee duidelijke pijlers vormen binnen de historie van Valkenswaard. Dit bijzondere museum bestaat inmiddels 25 jaar. Het begon met een werkgroep, opgezet door een Valkenswaardse valkenier, J.M. van Gerven, in 1974. Dat gebeurde naar aanleiding van een onderzoek naar het verleden van de valkeniers en de uitgave van een boek van Van Gerven over de

historie van de Valkenswaardse valkerij. Op 30 maart 1976 werd op instigatie van deze werkgroep de Stichting Museum Valkenswaard opgericht met als doel het culturele erfgoed van Valkens-

waard levend te houden en te presenteren. Met name de valkerij en de sigarenmakerij.

Engelsman

Het was, opmerkelijk genoeg, een Engelsman die de verbinding vormde tussen die twee grootheden. Richard Hamond, een telg uit een rijke Engelse familie die de valkerij beoefende, verliet door een familieruzie zijn vaderland en verhuisde naar Valkenswaard. Hij trok daar in bij een collega-valkenier die hij in Engeland had ontmoet, Jan Daems. Na diens overlijden werd

schoonzoon Jan van Best eigenaar en bewoner van het huis en toen Hamond in 1845 stierf liet hij zijn geld na aan Van Best, die er onder meer een sigarenfabriek mee startte. Valkenswaard was een eeuw lang economisch voornamelijk afhankelijk van deze industrie, vanaf 1865 totdat in 1970 een dalende lijn inzette en een eind maakte aan sigarenmakerij ter plaatse.

De Engelse valkenier kwam niet zomaar naar Valkenswaard. Valkeniers uit die plaats waren vroeger wereldberoemd. Ze waren verbonden aan bijna alle adellijke hoven van de achttiende eeuw. Al vanaf 1500 was Valkenswaard bekend vanwege de valkerij. Valkeniers verdienden goed, investeerden veel en hadden vaak hoge functies.

Moderne presentatie

De geschiedenis van het huidige museum begon met een tentoonstelling over de valkerij in 1980. Dat was een groot succes: 9.200 bezoekers in drie weken. In een oude huishoudschool kwamen nog wat losse tentoonstellingen en in 1991 volgde de oprichting van de Stichting Vrienden van het Cultuur-historisch Museum, zoals de naam toen nog luidde. Na een paar verhuizingen vond het museum in 2001 onderdak in het Carolusgebouw, waar de collectie ruim en op moderne wijze gepresenteerd kan worden.

De valkerijcollectie richt zich op de periode van 1650 tot 1855, de bloeitijd van de valkensport. Er is een audiovisuele presentatie over de vroegere Valkenswaardse valkerij waarin duidelijk wordt hoe belangrijk die was voor de wereld van koningen en hoge adel. Er zijn kamers ingericht, een boerenkamer en een kamer van een valkenier van omstreeks 1750. Natuurlijk is er uitgebreide informatie over het vangen en africhten van valken, onder meer uitgebeeld in een diorama. En er zijn allerlei voorwerpen die te maken hebben met valkerij, een maquette van een vangplaats en boeken en kunstwerken.

Het Sigarenmakerij Museum geeft een compleet beeld van het verleden van de sigarenproductie in Valkenswaard. Er is een oude sigarenmakerij ingericht met veel authentieke materialen en gereedschap en ook wordt ingegaan op de overgang van het ambachtelijk sigaren maken naar de eerste machines. Dat was natuurlijk een enorme omwenteling. Met attributen en foto's, verpakkingen en reclamemateriaal krijgen de bezoekers een historisch verantwoord beeld van de sigarenmakerij. Ook wordt het sigaren maken zelf gedemonstreerd.

Wandelroute

Mondelaers: 'Wij houden ons bezig met de historie van valkerij en sigarenmakerij. Maar hedendaagse valkeniers komen hier graag samen. Voor valkeniers uit binnen- en buitenland is Valkenswaard nog steeds sacrale grond. Wij zijn bezig met het uitrollen van de sigarenmakerij- en valkerij wandelroute, waarin nog in de plaats aanwezige tekenen uit het verleden worden verbonden met de historie die wij tonen in het museum.' De wandelroute voert langs alle plekken in het dorp die met de twee onderwerpen te maken hebben, zoals voormalige sigarenfabrieken.

Ter gelegenheid van deze historische wandelroute zullen er op acht plaatsen in Valkenswaard vijf meter hoge palen van cortenstaal worden geplaatst met 2 ½ meter brede valken erop van hetzelfde materiaal. Ook komt er een cortenstalen (weerbestendig materiaal dat er verroest uitziet) bank met valken in het museum. Langs de wandelroute komen bronzen tegels met ornamenten uit de valkerij en de sigarenmakerij. ▸

De demonstraties met de paardenreddingboot trekken veel publiek.

Tradities op Ameland

In godsdienstig opzicht kan Ameland bijna een gespleten eiland worden genoemd. Het oostelijk deel met de dorpen Nes en Buren is overwegend katholiek, terwijl de dorpen Hollum en Ballum op West-Ameland overwegend protestants zijn. In het dagelijks leven maakt dat verschil in godsdienst weinig uit, bij de beleving van enkele tradities speelt het echter wel een rol. Over tradities op Ameland spraken we met twee geboren en getogen Amelanders, Joop de Jong en Pieter Jan Borsch.

De belangrijkste Amelander traditie is Sunterklaas of Sunneklas. De eerste term wordt vooral in Nes en Buren gebruikt, de tweede in Hollum en Ballum. Het feest wordt in veel geschriften ten onrechte Sundeklas genoemd, aldus Pieter Jan Borsch, beheerder

van cultuurhistorisch museum Sorgdrager te Hollum. Sunneklas wordt op 4 en 5 december gevierd. Als deze data op zaterdag en/of zondag vallen, wordt het feest verschoven naar andere dagen. Dit heeft niet alleen te maken met handhaving van

Tekst Janneke van der Veer
Foto's J. van der Veer,
Museum Sorgdrager, Nationale
Beeldbank, Jan Spoelstra

de zondagsrust, maar vooral met het feit dat het een feest is van, voor en door de Amelanders. Pottenkijkers, toeristen dus, heeft men er liever niet bij.

Sunterklaas

Kern van Sunterklaas is dat mannen twee dagen alleenheerschap hebben, althans voor de uren dat ze 'in het pak' zijn gestoken, dat wil zeggen vermomd zijn. Dat kan echter alleen als de vrouwen hun rol van ondergeschikte meespelen. En om dat laatste draait het, het samen spelen van een spel. Joop de Jong, directeur van Stichting Amelander Musea, die zich een diepgewortelde eilander noemt, benadrukt dit: 'Los van alle symboliek die men aan het feest wil toekennen, is het vooral een sociaal gebeuren. Maar', voegt hij eraan toe, 'dat geldt vooral voor Nes en Buren. Bij ons draait het om het feest. Op West-Ameland, met name in Hollum, gaat het er veel serieuzer aan toe. Daar vindt Sunterklaas veel meer volgens de traditie plaats.' De Jong, die van katholieke afkomst is, verklaart dit uit het verschil in religieuze achtergrond. 'Het westelijk deel is nogal dogmatisch. Dat komt vooral door de invloed van het calvinisme. Bij de katholieken gaat alles wat losser.'

Het Sunterklaasfeest wordt twee keer gevierd. Op 4 december voor de jongens tot achttien jaar en op 5 december voor de mannen vanaf achttien jaar. Een bovengrens is er niet. Zo lang je fit bent, kun je meedoen. 'We hebben zelfs Sunterklazen van zeventig jaar', aldus De Jong. Overigens is er wat betreft de leeftijd van 'jonge klazen' een verschil tussen Oost- en West-Ameland. 'In Nes en Buren mogen alle jongens meedoen, zelfs peuters, in Hollum en Ballum mogen alleen jongens vanaf twaalf jaar Sunneklas zijn.' Het Sunneklasfeest in Ballum loopt evenwel enigszins terug, doordat de oorspronkelijke bevolking nogal klein is en er veel import is komen wonen. De jongens en mannen die mee willen doen, trekken daarom vaak naar Hollum of naar Nes/Buren.

Pak plakken

Het hoogtepunt van het feest mag dan in december zijn, al ver van tevoren begint de voorbereiding ervan. Direct na de zomer worden er groepjes mannen gevormd. Joop de Jong: 'Het zijn lang niet altijd vriendengroepjes. Het is juist leuk als er in een groepje ook mannen zitten die je niet goed kent. Dan word je minder

In de zeventiende en achttiende eeuw brachten walvisvaarders Ameland grote welvaart. De walviskapiteins werden commandeurs genoemd. Diverse zogenaamde commandeurshuizen herinneren aan deze periode. De huizen zijn te herkennen aan een dubbele rij uitstekende richelsteentjes in de voorgevel, terwijl met ijzeren ankers het bouwjaar is aangegeven. De binnenmuren zijn veelal versierd met fraaie tegels.

gaww herkend! In oktober begint het zogenaamde 'pak plakken'. Dan hebben de verschillende groepjes de eerste besprekingen over de pakken die ze tijdens Sunterklaas gaan dragen. Ieder jaar wordt een nieuw pak gemaakt. De voorbereidingen vinden in grote geheimzinnigheid plaats. Zelfs de plek van samenkomst wordt niet aan familie bekend gemaakt. Alles is erop gericht dat men straks tijdens het spel niet zal worden herkend.

Per groep wordt hetzelfde pak gedragen. In Nes en Buren zijn dat meestal echte verkleedpakken. 'We zijn wel eens als glamourmannen gegaan', aldus Joop de Jong, 'maar allerlei diersoorten komen ook voor. Over het algemeen worden kosten noch moeite gespaard om met Sunterklaas goed voor de dag te komen. Dat is wel een verschil met vroeger. Toen was er minder geld en moest alles veel eenvoudiger.'

In Hollum daarentegen worden de pakken volgens de regels van de traditie van witte lakens gemaakt. De basisuitrusting bestaat daar uit een wit onderkleed of een witte overall, witte handschoenen, een masker – op Ameland ‘maangezicht’ genoemd – of een katoenen kap met gaten voor de ogen en een lange wijde mantel. Die mantel wordt gemaakt van een oud laken, dat beplakt is met zeer dunne repen papier zodat een wollig effect ontstaat. Op de rug van de mantel wordt een voorstelling van vilt gemaakt. Deze

Jonkvrouwe Ephraïma Henriëtte Johanna van Eysinga (1881-1958) maakte diverse aquarellen bij het artikel ‘Het St. Nicolaasfeest te Hollum op Ameland’ van Dr. M.W. van Brakel-Immick, dat werd gepubliceerd in *De Vrije Fries*, deel 29 (1929), p. 73-78.

voorstelling wordt ontleend aan een actuele gebeurtenis. Ook worden er hoofddeksels gemaakt: een soort mijter die eveneens wordt beplakt met franje en van een voorstelling wordt voorzien. Tijdens de voorbereidingsperiode worden ook de traditionele attributen verzameld: een toeter, ‘roeper’ genoemd, om in te brullen en een stok om mee op de grond te slaan. Vroeger werd gebruik gemaakt van een buffelhoorn, tegenwoordig zijn er roepers van blik of zink. Ook deze worden beplakt, zodat ze onherkenbaar worden.

Naarmate 4 en 5 december dichterbij komen, loopt de spanning op onder de Amelanders. ‘Sunneklaas is voor velen het hoogtepunt van het jaar, maar voor sommigen is de spanning te veel. Die lopen met buikpijn rond’, aldus Pieter Jan Borsch.

Banevegen

Zowel op 4 als op 5 december begint Sunterklaas met ‘banevegen’. Gehuld in een wit laken, maar nog niet gemaskerd, vegen de mannen dan tussen 17.00 en 19.00 uur de straten schoon van vrouwen en kinderen. De mannen gebruiken daarbij hun stokken en maken met behulp van hun roeper angstaanjagende geluiden. ‘Dat alles gebeurt in het pikdonker’, vertelt De Jong, ‘om vijf uur gaat de straatverlichting uit en ook uit de huizen mag geen licht komen.’ Vooral in Hollum wordt hier streng de hand aan gehouden. ‘Als er licht brandt, kan het zo maar gebeuren dat een ruit wordt ingeslagen’, aldus Borsch.

Tijdens het banevegen worden de mannen afgeleid door meisjes en kinderen die vanuit de deuropening ‘ba-ba’ roepen. Vaak ontstaat dan een wilde achtervolging, net zo lang totdat alle vrouwen en kinderen een huis zijn binnengejaagd. Zij mogen zich vanaf dat moment niet meer op straat begeven. Na vijf uur ‘s middags nog even een boodschap doen is er dus niet bij voor de vrouwen. En vrouwen die met de avondboot komen, kunnen niet zo maar in het dorp uit de bus stappen. Voor Amelanders is dat geen probleem. Zij zijn ermee opgegroeid en kennen de regels van het spel. Toeristen vinden het echter vreemd en sommigen zijn er zelfs boos over. ‘Maar dat is niet terecht’, zeggen De Jong en Borsch, ‘met Sunneklaas gelden hier andere regels.’ Als toerist is het wellicht verstandig die twee dagen per jaar Ameland te mijden.

Amelanders willen het Sunneklaasfeest het liefst voor zichzelf houden. Foto's van het feest zijn dan ook niet ruim voorhanden voor buitenstaanders.

Op 4 december mogen de vrouwen in Hollum, in tegenstelling tot Nes en Buren, om zeven uur weer naar buiten. Ze komen samen in een café, schuur of huis en wachten daar de komst van de ‘kleine Klazen’ af.

Toeristen kunnen met Sunneklaas het eiland beter mijden.

Op 5 december is dat anders. Dan worden de vrouwen en kinderen tussen zeven en half acht onder begeleiding van een man naar een ‘huisje’ – dikwijls een kampeershuur – gebracht. Zij mogen daarna niet meer naar buiten. ‘Vaak zijn er zo’n veertig, vijftig vrouwen bij elkaar’, aldus Joop de Jong. De ‘huisjes’ zijn verlicht ten teken dat de Sunterklazen, die in Hollum ook wel ‘Omes’ worden genoemd, welkom zijn. Ondertussen steken de mannen zich in het pak en bespreken de strategie voor de avond.

Voesten

Rond acht uur gaan de Sunterklazen de straat op. In Hollum met stok en roeper, in Nes en Buren blijven deze attributen dan veelal

achterwege. De belangrijkste activiteiten van de avond zijn de controle van de Sunterklazen en het bezoeken van de ‘huisjes’. Waarom die controle? Joop de Jong: ‘Voor jongens onder de achttien is het een sport om toch als Sunterklaas mee te doen. Een week van te voren wordt er zelfs een zwarte lijst verspreid van jongens die een poging zouden kunnen wagen. We proberen die er dan uit te halen. Dat gebeurt door middel van ‘voesten’, een soort krachtmeting waarbij men elkaar de hand drukt. Als de hand niet zo stevig is, zou je met een Sunterklaas ‘onder de jaren’ of zelfs met een vrouw te maken kunnen hebben. Als dat het geval is, volgt een afstraffing. In Nes en Buren worden de ‘overtreders’ hardhandig uit het pak gehaald – ‘tot op het ondergoed’ – en vervolgens een ‘huisje’ binnengejaagd. In Hollum kunnen de onechte Sunneklazen daarnaast op een pak slaag rekenen. De volgende dag hebben ze blauwe plekken’, aldus Borsch, ‘vroeger werden ze voor straf ook wel in de gierkelder gestopt.’

Verder gaan de Sunterklazen in groepjes langs de open huizen. Daar maken ze – met een onherkenbaar gemaakte stem – een praatje met de aanwezige vrouwen, onder wie hun eigen echtgenote. Er wordt vaak een act opgevoerd en er wordt gedanst. In Hollum moeten de vrouwen eveneens op de stok springen als de mannen daarmee op de grond tikken. Weigeren levert een blauwe plek op. In Buren en Nes drinken de Sunterklazen graag een borrel tijdens een bezoek aan een ‘huisje’, in Hollum wordt uitsluitend in

het café gedronken. 'Bij ons is het veel meer feest, met veel muziek', aldus Joop de Jong, 'maar de spanning die van oudsher met het feest gepaard gaat, is ook hier aanwezig.'

Vroeger eindigde het Sunterklaasfeest om twaalf uur, maar dat tijdstip is door de jaren heen verschoven naar 's nachts vier uur of nog later. 'Het einde van het feest is in Nes en Buren ook anders dan in Hollum', vertelt Joop de Jong, 'bij ons vindt het demasqué plaats in het café in aanwezigheid van de vrouwen, die daar onder begeleiding naartoe zijn gekomen. In Hollum maken de 'Omes' een tweede rondje langs de huizen, maar dan met het maanzicht af.' Vrouwen die na het demasqué naar huis willen, worden naar huis gebracht. Nog steeds mogen ze zich niet in hun eentje op straat begeven. De volgende dag is echter alles weer gewoon. Toch blijft het feest van Sunterklaas nog lang nagonzen.

Joop de Jong is enigszins verbaasd dat de Sunterklaastraditie zich in deze vorm zo heeft gehandhaafd. 'Door het toerisme is er veel veranderd op het eiland. Daarnaast is de bevolking veranderd. Kinderen zijn naar de wal getrokken en mensen van de wal zijn op Ameland komen wonen. Maar al die factoren hebben nagenoeg geen invloed gehad op het Sunterklaasfeest. Het is zelfs massaler geworden. Alleen al in Nes en Buren hebben we jaarlijks zo'n vierhonderd Sunterklazen.'

Kaarten om een steur

Behalve Sunterklaas is er in de winter op Oost-Ameland de traditie van het 'steurkaarten'. 'Dat vindt in het dorpscafé in Buren plaats op Tweede Kerstdag en op Driekoningen', vertelt De Jong, 'dan kaarten we om het winnen van een Amelander krentenbrood, dat 'steur' wordt genoemd.' Het kaartspel dat wordt gespeeld, is het zogenaamde 'kruisjassen'. In tweetallen wordt dan tegen elkaar gespeeld. Er doen zowel mannen als vrouwen mee.

Eismieten en eiskulen

Ook de tradities rond Pasen komen vooral op Oost-Ameland voor. 'Op beide dagen trekken families de duinen in om daar in een geul met hardgekookte, geverfde paaseieren te gooien ('smieten') of te rollen ('skulen'). Behalve eieren worden er chocoladefiguren en walnoten meegenomen. Na het spelen worden deze opgegeten.'

Aan het maken van de pakken wordt maandenlang gewerkt.

Opvallend is dat iedere familie min of meer zijn eigen duinpan heeft. 'Je kunt niet zomaar in een duinpan van een andere familie gaan zitten', vertelt Joop de Jong, die zich herinnert dat de vader van zijn echtgenote wel eens een familie die in hun pan was neergestreken, heeft weggestuurd. 'Het is een echt familiefeest en ik heb de indruk dat er de laatste jaren steeds meer gezinnen aan meedoen. Ook veel jonge gezinnen.'

Gelag halen

Ameland is beroemd om zijn paardenreddingboot. Met recht kan het in het water trekken van de reddingboot door twaalf paarden een traditie worden genoemd, ook al gebeurt dat sinds 1988 nog uitsluitend als demonstratie. Een toeristische attractie waaraan een lange geschiedenis ten grondslag ligt.

Na de oprichting van de Noord Zuid Hollandse Reddingsmaatschappij (later: KNRM) in 1824 werd ook op Ameland een reddingssloep aangeschaft, die bij nood, net als elders, door twaalf paarden de zee werd ingetrokken. Terwijl in de jaren vijftig en zestig de paarden in andere plaatsen werden vervangen door tractoren, bleef men op Ameland gebruik maken van paarden. Zelfs nadat op 14 augustus 1979 acht paarden bij een tewaterlating zijn verdronken. In de geschiedenis van het eiland wordt dit de 'ramp van Ameland' genoemd. Het monument op het graf van de paarden is een tastbare herinnering. Al vrij snel na het ongeluk werd op Ameland besloten de traditie van de paardenreddingboot voort te zetten en nieuwe paarden op te leiden. 'We hebben immers paarden op het eiland' was één van de argumenten. Nadat de KNRM de effectiviteit had getoetst, kon overigens pas volmondig 'ja' tegen voortzetting worden gezegd.

In 1988 is de paardenreddingboot uit de actieve vaart gehaald. De boot is echter gebleven evenals de paarden. Sindsdien wordt zo'n vijftien keer per jaar een demonstratie gegeven. Een spectaculaire gebeurtenis die de aandacht trekt van veel toeristen. 'Ook bij het demonstreren van het reddingsambt komt veel kennis en kunde kijken', aldus Joop de Jong, 'die kennis en vaardigheden worden vaak van vader op zoon overgedragen. Ook zijn het vaak dezelfde families die de paarden leveren. Als dank krijgen alle betrokkenen na een demonstratie, net als vroeger na een reddingsactie, twee borrels en een sigaar aangeboden. Dat wordt 'gelag halen' genoemd. Vroeger werd dat door de KNRM betaald, tegenwoordig door de Stichting Paardenreddingboot Ameland.' ▶

Jongeren en immaterieel erfgoed

Het thema van de nieuwste aflevering van *Levend Erfgoed* is Jongeren en Immaterieel Erfgoed. Met dit speciale themanummer wordt een geschiedenis van acht jaargangen afgesloten. Dit doen wij door naar de toekomst te kijken: naar de jeugd en naar wat jongeren beweegt.

Om te weten wat jongeren drijft, heeft de redactie de jongeren zelf het woord gegeven. Via hun docenten aan universiteiten en hogescholen hebben wij studenten gevraagd om een bijdrage. Het resultaat was acht interessante artikelen, met soms controversiële voorstellen. Eén van hen houdt bijvoorbeeld een pleidooi om graffiti op te nemen op de internationale UNESCO lijst. Veel ouderen zien het slechts als straatvervuiling. Jongeren identificeren zich er mee.

Jongeren gaan vaak voor de snelle emotie en voor spanning en sensatie. Het nieuwe themanummer van *Levend Erfgoed* gooit de discussie helemaal open. Wat kunnen we bijvoorbeeld leren van de Amsterdam Dungeon en van de Jack the Ripper tour in Londen? Andere jongeren identificeren immaterieel erfgoed met sport, vriendschap en geloof. En met nieuwe sociale media zoals hyves en facebook. Het houdt jongeren bezig, ligt hun nauw aan het hart. Maar, je hoort het ouderen al zeggen, dat is toch geen immaterieel erfgoed, hoe belangrijk het ook is voor jongeren? Toch moeten we terdege rekening houden met wat jongeren drijft en beweegt. Als we

jongeren niet kunnen winnen voor 'ons' immaterieel erfgoed, dan heeft dit immaterieel erfgoed ook geen toekomst.

Het themanummer *Jongeren en Immaterieel Erfgoed* is verkrijgbaar door € 12,- over te maken op rekeningnummer 810806 van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur in Utrecht, onder vermelding van *Jongeren en Immaterieel Erfgoed*.

Kallemooi en Klozum op Schiermonnikoog

Op het grasveld van de Willemshof, centraal gelegen in het dorp, staat het standbeeld van een monnik. Het beeld verwijst naar het ontstaan van Schiermonnikoog, het kleinste van de bewoonde Nederlandse Waddeneilanden. Het bij toeristen geliefde eiland kent enkele bijzondere tradities, het Kallemooifeest en Klozum. Hierover sprak ik met Wyb Jan Groendijk, geboren en getogen Schiermonnikogeer.

Tekst Janneke van der Veer

Foto's W. Groendijk, Sytze Schut, H.M. Honckelman, Nationale Beeldbank

Schiermonnikoog heeft één dorp met dezelfde naam als het eiland. Het is gelegen aan de oostkant. In de zeventiende eeuw waren er meerdere plekken bewoond, maar door zandverstuivingen en afkalving aan de westkant werden de bewoners steeds meer naar de oostkant gedreven. Van de huizen die daar destijds nieuw werden gebouwd, is een aantal nog steeds bewoond.

Momenteel wonen er zo'n 950 mensen op Schiermonnikoog. Het eiland is daarmee wat betreft het inwoneraantal de kleinste gemeente van Nederland. 'De bevolking krimpt. Juist daarom is het van belang dat we met elkaar actief zijn om al het moois op Schiermonnikoog in stand te houden', aldus de 54-jarige Wyb Jan Groendijk, die zijn werkkring combineert met het gemeenteraadslidmaatschap namens Schiermonnikoogs Belang, één van de vier lokale partijen. Daarnaast heeft hij tal van vrijwilligerstaken. Zo is hij onder meer lid van de Kallemooicommissie.

Kallemooifeest

Het Kallemooifeest is één van de belangrijkste tradities op Schiermonnikoog. 'Het vindt altijd plaats met Pinksteren. Het is een echt voorjaarsfeest', vertelt Groendijk. Het meest in het oog springend voor de toeschouwer is de zogenaamde Kallemooimast, die op een centrale plek in het dorp wordt opgezet door hem met touwen aan vier bomen vast te maken. De mast is zo'n achttien meter lang en heeft in de top een groene tak. Daaronder bevindt zich een vlaggenstok waaraan de Nederlandse vlag wappert met in de witte baan het woord 'Kallemooi'. Onder de vlag, op de kruising met de ra, bevindt zich een mand met daarin een gestolen haan. Aan de uiteinden van de ra worden lege kruiken opgehangen als symbool van de feestvreugde.

Het voorbereiden van het Kallemooifeest verloopt volgens een vast patroon. Wyb Jan Groendijk: 'Een paar maanden voor Pinksteren komt het Kallemooicommissie bijeen in Hotel Van der

Werff om onder leiding van de 'president' de eerste voorbereidingen te treffen en de taken te verdelen. Dan wordt bijvoorbeeld de plek afgesproken waar de mast wordt opgezet en wordt besproken welke jongens voor een – kraaiende – haan zouden kunnen zorgen. Wat betreft de plek gaat het er om dat de mast boven de bomen uitsteekt. Zijn de bomen te hoog, dan wordt een andere plek gekozen. Maar altijd in de buurt van Hotel Van der Werff.'

Op de zaterdagmiddag voor Pinksteren zet de commissie, waarvan de leden herkenbaar zijn aan hun hoge hoed met groene band en een witgroene rozet met in het midden het wapen van Schiermonnikoog, alles klaar voor het hijsen van de mast. 's Avonds gaat een groepje jongens van een jaar of zestien op pad om een haan te stelen. 'Vaak hebben mensen die een haan hebben, deze verstopt, zodat de jongens moeite moeten doen om er een te vinden. Om dat te omzeilen wordt de haan ook wel eens op vrijdagavond gestolen. Het is eigenlijk een soort spel. Iedereen die een haan heeft, weet dat die kan worden gestolen. Als de jongens een haan hebben, brengen ze hem naar Van der Werff, waar de haan samen met een natgemaakt brood in een mand wordt gestopt. Tegen elf uur 's avonds worden de mand en de vlag vastgemaakt aan de mast en dan wordt ook alles in gereedheid gebracht voor het hijsen. Om kwart voor twaalf geeft de president het sein 'halen!', waarna de mast omhoog wordt getrokken onder het zingen van Pinksterliedjes als 'Het Pinksterfeest gaat nooit verloren, falderalderiere, falderalderare.' Als de mast eenmaal staat, barst het feest los in alle kroegen en cafés. Tot in de vroege uurtjes wordt onder het genot van een stevige borrel gezongen en gefeest.

Pinksterdrie

Op Eerste en Tweede Pinksterdag is het rustig wat betreft het Kallemooifeest. Het feest wordt voortgezet op 'Pinkster drie'. Schiermonnikoog kent namelijk net als enkele andere plaatsen – Alkmaar bijvoorbeeld – een derde Pinksterdag. 'Dat is bij ons

echt een feestdag', vertelt Groendijk, 'de meeste Schiermonnikogers zijn dan vrij en de toeristen zijn vrijwel allemaal vertrokken. Toeristen die er wel zijn, worden niet buitengesloten. Die zijn welkom om te kijken, maar het is toch vooral een feest voor de eilanders.'

Centraal op Pinksterdrie staan de kinderspelletjes, die plaatsvinden op het veld bij de mast. 'Die worden georganiseerd voor peuters tot en met ongeveer de eerste, tweede klas vmbo. Ook kinderen van de wal van wie de grootouders op het eiland wonen, mogen meedoen. Daardoor is Pinksterdrie ook een soort reünie', vertelt Wyb Jan Groendijk. In totaal doen er zo'n honderd kinderen mee. Daarbij heeft elke leeftijdsgroep zijn eigen spelletjes, die ieder jaar vrijwel hetzelfde zijn. Bijvoorbeeld 'talhoutjes gooien' en 'stoofje steken' voor de jongste en stoelendans voor de oudste

Op Schiermonnikoog wil men de tradities niet verloren laten gaan.

kinderen. Om vier uur 's middags is de prijsuitreiking bij Van der Werff. Aardig is dat alle kinderen een prijsje krijgen. Om die te kunnen kopen is tevoren een inzameling gehouden met intekelijsten. 'Het zijn altijd leuke prijzen', aldus Groendijk, 'ik heb vroeger wel eens een grote doos lego gewonnen en een walkie-talkie.'

Vervolgens worden de voorbereidingen getroffen voor het zogenaamde Pinksterrijden, dat om zes uur begint. Drie door paarden getrokken boerenkarren rijden dan met alle kinderen door het dorp. Ook dan worden er Pinksterliedjes gezongen en de kinderen krijgen wat lekkers.

Dan wordt om half acht de mast naar beneden gehaald en wordt de haan – gezond en wel – in optocht teruggebracht naar de eigenaar, die de commissieleden een borrel aanbiedt. Rond negen uur wordt het Kallemooifeest bij Van der Werff afgesloten met het

zingen van oud-Hollandse liedjes. 'Dat noemen we de Samenhang', vertelt Groendijk, 'om een uur of half elf trekt het Kallemooifeestcomité zich ten slotte terug. Het feest gaat nog wel even door, maar het is dan voor ons wel mooi geweest.' De hoge hoed en de rozet worden afgedaan en opgeborgen tot het volgende jaar.

Gezellig samenzijn

Wat betreft de achtergrond van het Kallemooifeest moet Wyb Jan Groendijk het antwoord schuldig blijven. 'Het werd in de negentiende eeuw al gevierd en wellicht daarvoor ook al, maar de betekenis ervan is nooit opgeschreven. Er zijn verschillende verhalen over bekend, maar wat de achtergrond echt is, is een mysterie en dat is misschien ook wel de charme van het feest.'

In de literatuur worden inderdaad diverse verklaringen gegeven. Zo zou het woord 'kalle' afkomstig zijn van het oud Noorse woord 'kallen', dat roepen betekent, terwijl 'mooi' een verbastering is van 'mei'. Een meifeest dus. In een andere verklaring verwijst 'kalle' naar 'Gallus', het oud-Germaanse woord voor haan. De haan zou dan staan voor vruchtbaarheid. Bewijzen voor dergelijke verklaringen zijn er echter niet. Voor de Schiermonnikogers lijkt het niet uit te maken, het is gewoon feest. 'Het gaat om het samenzijn, om het plezier met elkaar', aldus Groendijk.

Hart van de tradities

Uit bovenstaande blijkt dat Hotel Van der Werff een centrale plek inneemt bij het Kallemooifeest. Het is dan ook niet verwonderlijk dat het gesprek met Wyb Jan Groendijk op zijn voorstel hier plaatsvindt. 'Van der Werff is het hart van vele tradities', zegt hij. En inderdaad straalt het hotel een en al traditie uit. De wanden hangen vol met foto's, knipsels en kaarten die een beeld geven van de historie van het eiland en van het hotel.

Van der Werff is gevestigd in het in 1726 geopende 'Recht-, Raad- en Posthuis' dat tevens de functie had van 'Herberch'. Toen de eerste functie begin negentiende eeuw verviel, werd het pand in zijn geheel logement. De naam Van der Werff verwijst naar Sake van der Werff (1870-1955), die in 1913 eigenaar werd van het hotel en daarmee zijn functie van veldwachter verruilde door die

Linksboven: Wyb Jan Groendijk ontvangt Klozums die het hijsen van de Kallemooimast naspelen.

Links: De Kallemooicommissie in actie.

Boven: De Kallemooimast wordt gehesen.

van hoteleigenaar. Met zijn komst brak een periode van grote bloei aan. Uit de tekst op zijn briefpapier – 'Hotel Pension van der Werff, voormalig Raad- en Rechthuis, voormalig Posthuis, In- en afstapplaats der rijksveerdienstswagen, Telefoon intercommunaal no. 3. Dag en Nacht bereikbaar' – blijkt zijn ambitie. En inderdaad, hij liet een stijlvolle eetzaal optrekken en breidde het aantal kamers enorm uit. Vanaf 1924 begon Van der Werff eveneens een eigen busdienst met de naam van zijn hotel op het voertuig. Daarmee vervoerde hij zijn gasten van de boot naar het dorp en van het dorp naar het strand.

Na het overlijden van Sake van der Werff in 1955 zijn er verschillende eigenaren geweest. Vanzelfsprekend is er sindsdien veel veranderd – de hotelkamers zijn modern ingericht en van alle gemakken voorzien – maar de gemoedelijke sfeer is gebleven net als de gelagkamer, die het best gekarakteriseerd kan worden als een 'bruin café', en de nog immer stijlvolle eetzaal.

Onder de eilanders

Een traditie die ook bij de meeste Schiermonnikogers leeft, is die van Klozum op 5 december, of op de daaropvolgende doorde-

Met Pasen verkopen de kinderen hun eieren aan volwassenen. Die gooien zo'n ei dan of recht omhoog en vangen het weer op, of voor zich uit op de grond. Als het ei nog heel is, kan het kind het nogmaals verkopen. Is het stuk, dan heeft het kind pech.

weekse dag als 5 december in het weekend valt. 'In het weekend zijn er te veel toeristen, We willen Klozum graag onder de eilanders houden', licht Wyb Jan Groendijk toe. Klozum is afgeleid van 'Klaas-oom'. Daardoor lijkt er een relatie met Sinterklaas te bestaan, maar dat is niet echt het geval. Naast Klozum viert men op Schiermonnikoog ook gewoon Sint Nicolaas.

Klozum houdt in dat men zich onherkenbaar verkleedt en 's avonds langs de open, goed verlichte huizen gaat om een act op te voeren; soms alleen, soms in groepjes van twee of drie. Wyb Jan Groendijk: 'Die act heeft altijd betrekking op iets wat het afgelopen jaar op het eiland heeft gespeeld. Dat kan iets uit de politiek zijn of een bijzonder voorval. Ook wordt wel een bepaald persoon nagespeeld, bijvoorbeeld als iemand een blunder heeft begaan. Maar het is nooit kwetsend. De humor, het spel staat altijd voorop.'

Als de act is opgevoerd, wordt een hapje en een drankje aangeboden. 'Vaak staat er al een borrel klaar, voorzien van een rietje zodat de Klozum z'n masker niet af hoeft te doen. Overigens wordt er tegenwoordig ook wel vaak frisdrank gedronken, anders houd je het niet de hele avond vol.' Na de versnapering trekt de Klozum naar het volgende huis om de act op te voeren. De achterblijvers praten na over wat hen is voorgeschoteld en proberen te raden wie er achter de vermomming schuilging. Dat raden gebeurt altijd achteraf.

'Op een avond kunnen er wel veertig Klozums langskomen', vertelt Groendijk, die zelf voeger ook vaak verkleedt de straat op ging, onder meer als strandjutter en politieagent, maar dat tegenwoordig aan zijn vrouw over laat. 'Ik ben dan thuis met de kinderen en familieleden om de Klozums te ontvangen. Vaak zijn we wel met een man of vijftien in huis.' Net als bij het Kallemooifeest staan het plezier en de gezelligheid voorop.

Vrouwelijke klozums

Anders dan bij bijvoorbeeld Sunneklaas op Ameland kunnen vrouwen op Schiermonnikoog ook Klozum zijn. Groendijk geeft hiervoor als verklaring: 'Vrouwen zijn altijd belangrijk geweest op Schiermonnikoog. Hier was een zeevaartschool, die opleidde voor kapitein en stuurman. Als de mannen op zee waren, moesten de vrouwen alles regelen. Op Ameland was dat anders, daar waren meer boeren. Die waren gewoon thuis en daardoor hadden de vrouwen een andere rol.' Ook kinderen doen mee aan Klozum. Zij gaan twee dagen eerder dan de volwassenen verkleed langs de huizen om een act op te voeren. En ook zij spelen gebeurtenissen op het eiland na.

Aan het eind van de avond, om twaalf uur 's nachts, vindt in het dorps huis het demasqué plaats. Behalve de Klozums komen daar vele andere eilanders op af. Na het demasqué wordt nog lang uitbundig feestgevierd.

Net als bij het Kallemooifeest is er nagenoeg niets bekend over de herkomst van Klozum, maar ook hiervan staat vast dat het al in de negentiende eeuw werd gevierd.

Hotel van der Werff is het hart van de tradities.

Kinderklozums voeren deur voor deur een act uit.

Van generatie op generatie doorgegeven

Behalve de 'grote' tradities van het Kallemooifeest en Klozum kent Schiermonnikoog nog een aantal kleinere. Zo wordt bij begravingen altijd een 'rondje om de kerk' gemaakt, wat inhoudt dat de stoet te voet een rondje maakt over het pad om de kerk achter de heg. 'Daarbij maakt het niet uit of de begraving vanuit huis of vanuit de kerk plaatsvindt', aldus Groendijk. 'En als eilanders trouwen, maken de burens altijd een ereboog. Voor hen ligt dan achter de heg een kistje met bier, een fles jenever en een borrelglasje klaar, zodat ze na hun werk een borrel kunnen nemen.'

Groendijk is optimistisch over het voortbestaan van de tradities op Schiermonnikoog. 'We betrekken de kinderen er steeds bij. Zij hebben van jongs af een rol. De tradities worden daardoor als vanzelfsprekend doorgegeven.' ▶

Immaterieel erfgoed op Walcheren en de Bevelanden

In Zeeland heeft elk eiland zijn eigen gebruiken. Dat zie je terug in de geloven, de klederdrachten, in de kleuren van de boerderijen en zelfs in de manier waarop een lading op een boerenkar vastgesjord was. In de loop van de tijd zijn er veel gebruiken verdwenen, maar toch zijn ze de laatste jaren weer opgekomen. Hoe zit het met het immaterieel erfgoed op Walcheren en de Bevelanden? Welke tradities zijn de moeite van het bewaren waard? Welk immaterieel erfgoed is deel van de Zeeuwse identiteit?

Tekst Elise Meier

Foto's A. Dingemans,
Nationale Beeldbank

Gerard Smallegange is de oprichter van de Zeeuwse Boerderijstichting. Opgegroeid op het Zeeuwse platteland trok hij weg voor studie en werk. Na een afwezigheid van jaren, is hij sinds enige tijd weer terug in de streek van zijn jeugd. Inmiddels heeft hij zich helemaal gericht op het materiële en immateriële erfgoed van Zeeland. Hij vertelt over het belangrijkste immateriële erfgoed in Zeeland, dat wat hem betreft niet mag verdwijnen.

Paardensporten

'Als je mij vraagt welke Zeeuwse tradities niet mogen verdwijnen, dan heb ik snel mijn keus gemaakt. Dat zijn het ringrijden en het bolus eten. Die twee horen helemaal bij Zeeland. Zeeland en paarden, dat is één. Paarden zag je veel in Zeeland, dat is de provinciale trots, je ziet ze nog steeds veel. Die waren vroeger ook hard nodig om de zware klei te bewerken. Sterke Zeeuwse trekpaarden, voort baggerend tussen de vette kluiten van het eindeloze land. Maar de paarden waren er niet alleen voor het werk, maar ook voor de ontspanning, zelfs voor de sport. Voor het ringrijden bijvoorbeeld. Dan mocht de knecht of de boerenzoon altijd het paard mee van de boer.

Daarbij ging het om de eer van het winnen. Om ongezaagd in razende vaart een speer van een meter lang door een klein ringetje te steken, dat was pas sport! Eén van de geheimen van het ringrijden is om je op het juiste moment om de dijnen van het paard vast te klemmen, goed stil te zitten en dan door de ring te steken. Dat kan alleen met een stevig paard, zoals het Zeeuwse trekpaard.'

Paarden en Zeeland horen bij elkaar.

'Het is zo spectaculair om te zien en typisch Zeeuws. Vorige week was er ringrijden hier in het dorp, daar ben ik gaan kijken. Dat is zo mooi, dan komen ze 's morgens in optocht en met versierde paarden het dorp inrijden. Zo'n twintig, dertig paarden met die jongelui in het wit gekleed erop. Dat is een mooi gezicht. De wedstrijden duren de hele dag, dat houd ik niet vol. Maar ik ga wel altijd even kijken, ook als het in een buurdorp is.'

Traditioneel Zeeuws paeremes gemaakt door Frans Dingemans.

Met het Zeeuwse trekpaard werd de zware zeelei omgeploegd.

Bolus

'Het eten is ook een belangrijke traditie. Vooral de bolus, die is echt Zeeuws. Die aten we vroeger altijd op zaterdag en met feestelijke gelegenheden. Ik eet ze al mijn hele leven. Bolussen moet je vers eten, zo uit de oven of het bakhuis. Op zondag wordt er niet gebakken, vandaar dat ze op zaterdag gegeten werden. Bolussen bij de koffie, dat hoort samen. Hier noemen we ze *jikkemiene*. Waar dat vandaan komt, weet ik niet, maar het is een meisjesnaam. De boerinnen bakten ze zelf, die gingen niet naar de bakkerij. Een warme bolus met koffie op een strobaal in de stal eten, dat is het einde!'

Hoewel bolussen al heel lang in Zeeland gemaakt en gegeten worden, komen ze daar niet oorspronkelijk vandaan. Het schijnt dat de Portugezen ooit een lekkernij ergens in de Molukken vonden, die ze meegenomen hebben naar huis. Die lekkernij leek op de bolus, een soort verre voorouder. Er was vroeger veel contact

tussen zeevarende volken, dus toen de Zeeuwen die bolus in Portugal tegenkwamen, namen ze die mee naar het noorden. Later hebben de Sefardische Joden de bolus ook weer meegenomen, toen ze in de zeventiende eeuw wegluchten uit Portugal. Er zijn veel Joden in Middelburg terechtgekomen, er is daar nog een synagoge en een Joods kerkhof. In Middelburg vonden ze de bolus zo lekker, dat hij vandaan uit door heel Zeeland verspreid is. De smaak zal ongetwijfeld aangepast zijn in de loop der tijden, maar zo is hij in Zeeland terechtgekomen. Bolussen zijn nog steeds heel populair.

Paeremes

Er zijn natuurlijk nog veel meer mooie tradities en gebruiken, die het bewaren waard zijn. Zo zie je het paard ook terug in de mooi versierde messenheften, die in Midden-Zeeland 'paeremes' worden genoemd. Het besnijden van de houten of benen heften werd vaak door knechten in vrije uurtjes gedaan. Sommigen raakten er

zo bedreven in, dat ze er een extra centje mee konden verdienen. De motieven die gebruikt werden, verschilden van snijder tot snijder, maar vaak waren er wel paarden in verwerkt.

'Bij ons noemden ze het 'snikkeren', dat snijden. Iedereen had vroeger een mes op zak, dat was handig. Voor de heften werd buxushout gebruikt, dat was hard genoeg om in te snijden. Sinds de Middeleeuwen werden boerentuinen met buxushaagjes aangelegd, dus dat hout was overal te vinden. De geur van de buxus weert insecten af, dat is welkom rondom boerderijen. Vanaf circa

Spelletjes

'Als je het hebt over gebruiken, mogen de spellen niet ontbreken. Zo heb je het keutjesspel. Keutjes zijn kaurischelpen. Die werden vroeger op de Malediven verzameld om als ruilmiddel voor de handel op de West te dienen. Af en toe verging er een schip voor de Zeeuwse kust en spoelden die schelpjes aan. Ze waren vrij zeldzaam en de mensen maakten er een spel van, het keutjesspel.

En dan nog slabberjan, dat kent ook iedereen in Zeeland. Dat is een spel met mooi bewerkte doppen. Op sommige doppen staat een gezicht, op andere een paard. Men speelde om de centen in de pot. Het werd ook vaak op oudejaarsavond gespeeld en duurde urenlang. Als je om half acht begon, was je om twaalf uur nog niet klaar. Zo kwam je de avond wel door. Het wordt nog veel gespeeld en er zijn nog wel adressen waar je het spel kunt kopen.'

Verhalen vertellen

'Verhalen vertellen deden vroeger de oude mannen op een speciale bank bij de haven of in het dorp onder een boom, de klapbank. Tegenwoordig zitten de oude mannen niet meer stil, de meesten zijn veel te mobiel. Op de klapbanken hangt nu de jeugd rond. Maar het verhalen vertellen, het liefst in dialect, leeft nog wel. Er worden zelfs avonden met Zeeuwse troubadours en al georganiseerd. Zo'n twintig jaar geleden leek het enthousiasme tanende, maar sindsdien wordt het weer steeds meer gedaan. Het verhaal is van alle tijden. De Zeeuwse Vereniging voor Dialecten, het Zeeuwse Cultuurhuis, de Boerderijstichting, allerlei organisaties stimuleren deze bezigheid, soms in wedstrijdvorm. Dan gaat het erom een eigen verhaal te vertellen in het Zeeuws, met zoveel mogelijk Zeeuwse woorden en gebruiken erin en vaak met een pikant randje. Er zijn zelfs al diverse boekjes uitgegeven met deze verhalen. En het zijn echt niet meer alleen de ouderen die dit doen, ook jongeren vertellen lustig mee.'

'Niet alleen het verhalen vertellen leeft, maar ook het Zeeuwse dialect. Ieder jaar is er de Zeeuwse Dialectendag, dan is er een vergadering en zijn er allerlei culturele activiteiten, veel muziek en bekende Zeeuwen. Omroep Zeeland doet er verslag van en in de *Zeeuwse Courant* verschijnen columns met Zeeuwse verhalen. Dat is al zo'n dertig jaar aan de gang en groeit nog steeds.' ▶

Het ringrijden is gekozen tot de belangrijkste traditie in Zeeland.

1800 werden de messenheften met houtsnijwerk versierd en werden het meer siervoorwerpen. Tegenwoordig mag je natuurlijk geen mes meer bij je dragen, maar worden de paeremessen vaak als afscheidscadeau aan bestuurders gegeven. Nou ja, gegeven... het gebruik wil, dat je er altijd 1 cent voor moet betalen. Iedereen wil natuurlijk wel zo'n mooi mes hebben en gelukkig wordt dat oude ambacht nog in ere gehouden, ook al loopt het aantal mensen dat zo'n mes kan snikkeren heel snel achteruit.'

Professor Van Winterprijs voor Pieter Caljé

Op 3 november werd in Groningen de Prof. Van Winterprijs uitgereikt aan Pieter Caljé voor het beste boek op het terrein van de lokale en regionale geschiedenis dat in de afgelopen twee jaar is verschenen. De organisatie van deze prijs en van de feestelijke bijeenkomst in Groningen was in handen van het Nederlands Centrum voor Volkscultuur en Immaterieel Erfgoed. Het prijzengeld van € 3500 wordt ter beschikking gesteld door het Prof. Van Winterfonds. De onafhankelijke jury bestond dit keer uit de volgende personen: prof.dr. Peter Nissen, prof.dr. Hans Mol, prof.dr. Marlou Schrover, prof.dr. Maarten Duijvendak en dr. Jos Wassink.

Het bekroonde boek ging over universiteitsgeschiedenis en had als titel: *Student, universiteit en samenleving. De Groningse universiteit in de negentiende eeuw*. Voor sommigen was deze bekroning een verrassing: universiteitsgeschiedenis wordt namelijk meestal niet behandeld als een vorm van lokale en regionale geschiedenis maar als intellectuele geschiedenis, waarin het wetenschappelijk onderzoek van de hoogleraren centraal staat. Zo niet in het boek van Pieter Caljé dat vooral over de maatschappelijke aspecten van het studentenleven gaat, met heel veel aandacht ook voor het studentenleven. In zijn boek laat Caljé heel duidelijk zien dat Groningen in de

negentiende eeuw de meest regionale universiteit was van alle universiteiten in Nederland. Niet alleen waren de studenten met name uit de (eigen) regio afkomstig. Ook op een andere manier was sprake van een regionale uitstraling: veel van de afgestudeerden zouden in het Groningse hun carrière maken. De Groningse universiteit had dan ook een enorme impact op de Groningse samenleving van de negentiende eeuw en daarmee op de Groningse lokale en regionale geschiedenis.

Ook het studentenleven speelde zich in een lokale context af. Jaarlijks organiseerden de studenten bijvoorbeeld zogenoemde maskerades, waarin ze feestelijk uitgedost door de stad trokken. Eén van die studentenmaskerades sierde de omslag van het juryrapport, de wat oosters aandoende studentenmaskerade van 1836, die heel wat bekijks trok in de binnenstad van Groningen. Ook deden de studenten met hartenlust mee aan allerlei vormen van vermaak, in de kroeg, maar ook met populaire sporten als schaatsen en kaatsen. Caljé heeft heel wat geteld en gekwantificeerd en het boek bevat dan ook veel tabellen en grafieken. Maar het staat ook bol van vermakelijke anekdoten over het Groningse studentenleven. Het maakt het boek tot een genot om te lezen. ▶

Het geluid van de dood

Het klezmerorkest Di Gojim in het wit voorop, daarachter de wagen met kist en de Friese rouwstoet.

'Helpt elkander', 'Draagt elkaars lasten'. Welluidende slogans die beelden oproepen van een grijs verleden, van solidariteit en naastenliefde. Twee begrippen die vooral in tijden van verlies erg belangrijk zijn. En universeel, zo blijkt. Want hoe ver Nederland en bijvoorbeeld Suriname ook van elkaar af liggen - zowel in geografische als culturele zin - er blijken opvallende overeenkomsten te zijn. Niet alleen met Suriname, ook met de Molukken, de Antillen en Afrika, om maar een paar gebieden te noemen.

Tekst Elise Meier

Foto's Jaap Raap

We moeten naar het verre noorden van Nederland reizen om dit te ervaren. Omringd door de Dokkumer Ee ligt het oude centrum van één van de Friese Elf Steden rustig te soezen in de nazomerzon. Allerzielen en Allerheiligen zijn net voorbij, de geesten zijn weer bezworen. Of toch niet?

Vanuit een kerkgebouw klinken zingende stemmen. Vrolijk, opzweepend, on-Nederlands emotioneel. Er tegenover, vanuit een ander gebouw dat ooit een religieuze bestemming had, is een melancholisch lied te horen, waarin het verlangen duidelijk doorklinkt.

Dokkum is voor één dag een wereldstad, waar vele culturen elkaar ontmoeten. Daarbij gaat het niet zomaar om willekeurige muziek, maar om muziek die van oudsher past bij rituelen rondom de dood. Met nadruk geen dode muziek, maar muziek die leeft en zich ontwikkelt: het geluid van de dood.

Muzikale rouwtradities

'Een grenzeloze erfenis' heet dit project en is georganiseerd door Tumba en projectmanager Erica Tervelde. Het programma bestaat onder meer uit workshops, een Friese rouwmaaltijd, een multiculturele, muzikale rouwstoet door Dokkum heen en een slotconcert. Volgens het persbericht gaat het over multiculturele ontmoetingen en het samen ontdekken van (muzikale) rouwtradities. Tumba is een 'centrum voor wereldburgerschap en gelijke behandeling'. Die twee thema's lopen als een rode draad door het hele programma.

'We hadden al eerder een project georganiseerd met amateur muziekgroepen, dat was goed bevallen', vertelt Erica Tervelde. 'Op een gegeven moment kwamen we tijdens het brainstormen op het verschijnsel uitvaartverenigingen. Het bleek dat in Friesland het grootste aantal uitvaartverenigingen van Nederland te vinden is. Die verenigingen zijn gebaseerd op het solidariteitsprincipe. Dat past goed bij de ene doelstelling van Tumba: gelijke behandeling. De andere doelstelling, wereldburgerschap, hebben we vorm gegeven door de muzikale tradities van diverse andere culturen rondom de dood te laten zien. En horen, want we bieden de workshops aan om het zelf mee te maken en de verhalen over de achtergronden te horen. Zodoende hopen we mensen een andere kijk op begraven te geven.'

Nabuurschap

Om bij het begin te beginnen, hoe zit dat met die uitvaartverenigingen? Zijn dat niet gewoon dezelfde commerciële bedrijven als in de rest van Nederland? Nee. In veel Friese dorpen en steden bestaan kleinschalige, niet-commerciële uitvaartverenigingen. De mensen kunnen daar lid van worden en betalen contributie. De verenigingen verlenen 'op basis van vrijwilligheid, onderlinge solidariteit en nabuurschap onderlinge hulp op het gebied van uitvaart'. En daar hebben we de solidariteit. Het is ook eigenlijk heel logisch als je erover nadenkt. Juist in tijden van verlies, verdriet en rouw hebben we de steun van anderen nodig. Naastenliefde en solidariteit dus. Dat is een element dat we terugzien in de rituelen rondom de dood in alle culturen en alle tijden.

Hoe zijn deze Friese uitvaartverenigingen ontstaan?

Vroeger werden alle handelingen rondom de uitvaart en de begrafenis door de naaste burens gedaan. Dat begon met het 'aanzeggen' van het sterfgeval en het uitnodigen van de hele gemeenschap voor de begrafenis. Zodra iemand gestorven was, ging de naaste buur bij iedereen langs om dit te vertellen. Maar hiermee was het niet afgelopen voor de burens. Men hielp ook mee met het 'afleggen' van het lichaam. Als het een vrouw was, deden de buur-

Het verdriet is universeel, de rituelen verschillen.

vrouwen dat en bij een man, de buurmannen. Het lichaam werd gewassen en aangekleed in het doodskleed. Dit lag vaak al klaar in de linnenkast. Verder waakten de burens bij het lijk tot de begrafenis, de zogenaamde 'doodswake'. Het lijk in de kist leggen en naar de begraafplaats dragen werd ook door de burens gedaan. Ook zorgden zij voor het 'beluiden'. Dat was het luiden van de klok bij de begrafenis. Er was wel een onderscheid in wie wat deed. Het verzorgen van het lichaam en het naar het graf brengen waren taken van de naaste burens. Maar het beluiden was de taak van de verst afwonende burens. Zij dolven ook het graf. Kortom, alle taken

rondom de begrafenis werden door de buren uitgevoerd. Dit was allemaal om de naaste familie van de dode te steunen in haar moeilijke tijden.

Tijdens de begrafenis hielden de buren zich op de achtergrond en kregen ze een speciaal maal als beloning. Het normale begrafenismaal bestond in Friesland uit wittebrood en krentenbrood, maar de buren kregen Friese koeken.

Uitvaartverenigingen

Aan het begin van de twintigste eeuw was dergelijk nabuurschap niet meer mogelijk. De dorpen en steden groeiden, de mensen kregen het drukker. Om ook nog naast het gewone werk alles rondom de uitvaart van de buren te regelen, was teveel. Er werden uitvaartverenigingen opgericht, die zonder winstbejag hetzelfde moesten doen als voorheen de buren deden. Men deelde de kosten van de uitvaart en de vereniging organiseerde alles. Het kon zelfs gebeuren dat de vereniging de kosten van de uitvaart of de kist voorschoot.

'Het zijn allemaal vrijwilligers', vertelt Marten van de Kloet, voorzitter van de Federatie van Uitvaartverenigingen Friesland. 'In de dorpen zijn dat er zo'n 10 à 15, in de grotere steden rond de 40. Daarin zit ook het bestuur van ongeveer 5 à 6 man.'

Er zijn op dit moment rond de 200 uitvaartverenigingen in Friesland. Veel mensen zijn lid, ook al wonen ze inmiddels elders in het land. Soms uit solidariteit of een gevoel van verbondenheid met hun 'heitelân', soms omdat ze ooit door hun ouders zijn opgegeven en het zelf niet meer weten. Wel is het zo, dat de verenigingen de mensen tegenwoordig aanraden om naast het lidmaatschap ook een aanvullende verzekering te nemen. Hoewel het lidmaatschap lang heeft toegekund, volstaat het nu niet meer alleen, omdat de kosten voor een uitvaart de laatste jaren zo gestegen zijn. 'En het wordt steeds moeilijker om aan nieuwe vrijwilligers te komen', zegt Marten van de Kloet.

En het geluid van de dood in Friesland? Daar bestond het geluid vooral uit het geklikklak van het paard dat de wagen met kist of de koets trok en het geschuifel van de mensen in rouwkleding daarachter. En de psalmen in de kerk natuurlijk.

Hoe zit dat nu in andere culturen? Niet alleen Friesland is veranderd sinds de tijden van de nabuurschap, ook de rest van Nederland is sinds 1900 ingrijpend veranderd. Er zijn vele culturen bijgekomen, alle met hun eigen gebruiken en rituelen rondom de dood. En met een eigen geluid van de dood.

Midden-Oosten en Arabië

Bij de Joden is het gebruik om zo min mogelijk emoties te tonen bij het overlijden en de begrafenis. Daar is er overigens een speciaal team van vrijwilligers uit de Joodse gemeenschap, de *Chevre Kaddiesja*, belast met het afleggen van de dode. Dit gebeurt niet thuis, maar in een gebouwtje bij de begraafplaats met een simpele houten kist, een beetje aarde uit Israël en afscheid nemen bij een dichte kist. De begrafenis is sober en ingetogen, zelfs bloemen worden meestal niet neergelegd. De rouwperiode duurt drie weken, waarin drie keer per dag een speciaal gebed (het *Kaddish-gebed*) in het bijzijn van anderen uitgesproken moet worden.

Bij Turkse moslims mag er tijdens de begrafenis ook niet gewee- klaagd worden, anders verergert dit de pijn van de overledene.

Het afscheid nemen van de dode en de rouwperiode gaan overigens wel gepaard met veel emoties. De dode wordt ritueel gewassen en afgelegd door een naast familielid of een lijkenwasser. Familie en vrienden spelen een grote rol bij de begrafenis en in de rouwperiode. De eerste zeven dagen na de begrafenis wordt de naaste familie niet alleen gelaten. Er wordt veel eten en drinken meegenomen door het condoléancebezoek.

Marokkaanse moslims hebben vergelijkbare rituelen, ook bij hen wordt de stervende met zijn gezicht richting Mekka gelegd en spelen familie en vrienden een grote rol. De dode wordt gewassen en in een lijkwade gewikkeld door groepen vrijwilligers van de moskee in een speciaal daarvoor bestemd rouwcentrum. Het geluid van de dood is hier het geluid van zangerige stemmen die gebeden opzeggen.

Kortom, bij deze religies is er veel solidariteit en naastenliefde, maar minder plaats voor muziek en zang.

Suriname en de Antillen

Veel Surinaamse Creolen zijn aanhangers van het Winti-geloof. Zij geloven dat er een leven na de dood is en doen veel moeite om de geest te stimuleren over te gaan naar zijn volgende leven. Hiervoor zijn speciale overgangsrituelen zoals het bedekken van spiegels in huis, het weghalen van beddengoed en kleding en het

De rouwtafels met voorbeelden van Friese en buitenlandse rouwvoorwerpen.

bedekken van voedsel en drank. De dode wordt ook hier weer ritueel gewassen en gebalsemd door een speciale groep van een aflegvereniging. Familie en vrienden hebben dan al een wake gehad in het huis van de overledene waarbij gezamenlijk gegeten en gedronken is en verhalen over de dode zijn verteld. Tijdens de begrafenis wordt er uitbundig gezongen en gedanst, soms is er zelfs een bazuinkoor dat voor de stoet uit loopt. Tijdens de rouw wordt er ook veel gezongen, gedanst en gebeden met de familie.

Bij bewoners van de voormalige Nederlandse Antillen en Aruba zijn de rituelen vergelijkbaar. Er is veel aandacht om ervoor te zorgen dat de geest zo rustig mogelijk vertrekt. Iedereen helpt daaraan mee, familie en vrienden. Het rondzeggen van het overlijdensbericht werd vroeger met een koehoorn, de *kachu*, gedaan. Tegenwoordig gebeurt dit met de telefoon en de rouwadvertentie. Pas op de dag van de begrafenis mag er muziek worden gedraaid, de lievelingsmuziek van de overledene. En er wordt veel gezongen. 'Op deze manier steunen we elkaar', legt Michel Angelo Catal, de leider van de Antilliaanse workshop uit.

Surinaamse Hindoes volgen uiteraard de rituelen van het Hindoeïsme, die verschillen van die van de Winti. Er zijn verschillende stromingen binnen het Hindoeïsme, waarbij het voornaamste verschil is dat er bij de ene stroming meer rituelen uitgevoerd worden dan bij de andere. De familie wast de overledene zelf en wikkelt hem in een speciaal stuk katoen. Buren, vrienden en familie spelen ook hier een grote rol. Zij voorzien de naaste verwanten van eten en drinken tijdens de periode voor de crematie. Bij het afscheid nemen wordt veel gebeden en gaat het er soms emotioneel aan toe. Na de crematie wordt het huis gezuiverd en begint een rouwperiode, waarin rijstballetjes geofferd worden om een nieuw lichaam voor de overledene af te smeken.

China en de Molukken

Bij Chinezen wordt er zo min mogelijk gepraat over de dood. Hoewel ze geloven in een leven na de dood in een andere wereld, zijn ze toch bang dat de geesten van de overledenen gaan rond-

zwerven in deze wereld. Ze hebben ook het liefst dat iemand in een ziekenhuis sterft in plaats van in een huis waar nog nabestaanden wonen. Het wassen en afleggen wordt dan ook niet door de familie gedaan, maar door een uitvaartondernemer die precies weet wat er volgens de Chinese traditie moet gebeuren. De hele familie is aanwezig bij de begrafenis in speciaal gekleurde kleding en een monnik verzorgt de ceremonie. Alles is erop gericht om de geest zo gunstig mogelijk te stemmen: zijn lievelingseten wordt gemaakt, zijn lievelingsmuziek wordt aangezet, hij krijgt zijn favoriete spullen mee in het graf, er worden toespraken over de overledene gehouden. Aan het einde van de ceremonie wordt er vuurwerk afgestoken om boze geesten af te schrikken.

Voor Molukkers is de dood geen taboe, zij geloven dat er na de dood een wederopstanding in het rijk van God volgt. Het zorgen voor de ander en de liefde voor elkaar zijn voor Molukkers heel belangrijk. De naaste familie verzorgt het afleggen van de overledene, die persoonlijke spullen meekrijgt in zijn kist. Tijdens het afscheid mogen er geen tranen op de overledene vallen, want anders kan hij niet verder reizen naar het hiernamaals. Tijdens de kerkelijke diensten wordt er wel gezongen, maar buiten de kerk is er plaats voor meer uitbundig gezang. Dan worden er ook anekdotes en grappen verteld.

Ruimte voor rouw en vrolijkheid

De overeenkomst tussen al deze culturen, hoe verschillend ook, is de steun die familie en vrienden elkaar geven na de dood van een dierbare. 'Er is ruimte voor rouw en voor vrolijkheid', vertelt Peter Lengams, de leider van de Molukse workshop. Samen eten en drinken, soms vrolijk, soms emotioneel, het dient allemaal om de nabestaanden verder te helpen en om het verlies te verwerken. Het gaat om solidariteit. Dat is precies hetzelfde als wat er in Friesland gebeurt. Wat dat betreft verschillen we niet zoveel. 'Het verdriet is universeel, de rituelen verschillen', verwoordt Anis de Jong, mede-leider van de Molukse workshop, het kort en bondig.

Het geluid van de dood

En zo zijn we met een mooie omweg weer in Nederland aangekomen. Wat is de Nederlandse muzikale traditie rondom de

Iedereen kon meedoen met de workshops.

dood eigenlijk? Kerkgezangen uiteraard, in het Latijn of het Nederlands, en orgelmuziek. Er zijn zelfs hele uitvaartliturgieën door beroemde componisten gemaakt, die ook buiten de kerk opgevoerd worden. En tijdens de afscheidsplechtigheid is het steeds vaker gebruik om de persoonlijke muziek van de overledene te draaien of zelfs live-muziek. Het mag allemaal iets uitbundiger dan vroeger.

In Dokkum ondertussen ondervinden we de muzikale kant van de dood aan den lijve. Na de workshops eindigt de dag met een muzikale rouwstoet die aangevoerd wordt door de klezmergroep *Di Gojim*, onder meer bekend van de uitvaart van Harry Mulisch. Daarachter een heuse traditioneel-Friese rouwstoet, compleet met een onverstoortbaar paard en verschillende klederdrachtgroepen in traditionele rouwkleding, de mannen en vrouwen apart. Bij de locaties van de workshops sluiten de deelnemers zich aan bij de stoet, al zingend. Zo trekt een allesbehalve trieste stoet door de stad, die ons leidt naar de bijzondere Bonifatiuskapel. Daar wacht het Bazuinkoor *Sunny & Friends* de stoet op. In de arena-vormige, halfopen kapel vindt het afsluitende concert plaats, sfeervol bijgelicht door fakkels.

Het festival werd afgesloten bij de bron van Bonifatius.

Tijdens het concert presenteren alle workshops hun werk, een inspirerende ervaring. Hoe verschillend ook in hun uitvoering, de emoties zijn goed te herkennen. Het is duidelijk dat het delen van elkaars cultuur heeft geleid tot nieuwe inzichten en vriendschappen. De leider van de Antilliaanse workshop vraagt om 'een extra luid applaus voor mijn nieuwe Friese vrienden' en de Molukse workshop heeft ervoor gekozen om de traditionele liederen van weemoed af te wisselen met rouwgedichten in het Fries.

Tussen de workshopkoren zorgen de Fanfare Oranje Dokkum en cabaretier Riets Gratama voor een andere weergave van het geluid van de dood. Aan elkaar gepraat door actrice Anke Bijlsma is het concert een mooie afsluiting van een intense dag. Bij de bron van Bonifatius, de prediker die in Friesland de dood vond, sluiten Surinaamse bazuinen tenslotte de dag af. ▶

In de Surinaamse cultuur neemt muziek bij dood een belangrijke plaats in.

Colofon

Volkscultuur Magazine
jaargang 6, nummer 4, winter 2011

Volkscultuur Magazine is een uitgave van
het Nederlands Centrum voor Volkscultuur
en Immaterieel Erfgoed

Redactie en exploitatie:

Nederlands Centrum voor Volkscultuur
en Immaterieel Erfgoed
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
tel: 030-2760244
email: ncv@volkskultuur.nl
www.volkskultuur.nl
www.traditie.nl

Redactie:

drs. Ineke Strouken (hoofdredactie)
dr. Albert van der Zeijden
drs. Saskia van Oostveen
drs. Olivier Rieter
met dank aan Ton Fischer, Addy Kayim, Pieter van Rooy
en Anneke Munnik

Omslagfoto: Wakker Dier

Opmaak: www.icasusontwerp.nl
Druk: www.libertas.nl

Volkscultuur Magazine verschijnt vier keer per jaar.
Een abonnement kost € 24,-.
Opzegging van abonnementen moet uiterlijk op
1 december aan de administratie zijn doorgegeven.

© Nederlands Centrum voor Volkscultuur
en Immaterieel Erfgoed

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen
en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke
toestemming van de uitgever.

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden
van copyright te achterhalen. Mochten er personen
of instanties zijn die menen aanspraak te maken op
bepaalde rechten, dan wordt hun vriendelijk verzocht
contact op te nemen met de uitgever.

ISSN 1872-5090

Nieuwsblad voor volkscultuur en immaterieel erfgoed

Nederlands Centrum voor Volkscultuur
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
tel: 030 – 276 02 44

ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl

Volkscultuur gaat over de vormgeving van het dagelijks leven. Over de normen en waarden, tradities en rituelen die mensen van huis uit hebben meegekregen en betekenis hebben gegeven. Sommige van deze tradities worden zo belangrijk gevonden dat men er alles aan doet om deze door te geven aan volgende generaties. Dat noemen wij immaterieel erfgoed.

Volkscultuur en immaterieel erfgoed zijn belangrijk in het landelijk cultuurbeleid. Volkscultuur Magazine houdt u op de hoogte van actuele ontwikkelingen, bijvoorbeeld door te berichten over nieuw beleid en voorbeeldprojecten, maar biedt ook kennis en verdieping. Volkscultuur Magazine is bedoeld voor iedereen die bij volkscultuur en immaterieel erfgoed betrokken is.

Volkscultuur Magazine

Nieuwsblad voor volkscultuur en immaterieel erfgoed

Nederlands Centrum voor Volkscultuur
F.C. Dondersstraat 1, 3572 JA Utrecht
tel: 030 - 276 02 44

ncv@volkscultuur.nl
www.volkscultuur.nl

Volkscultuur gaat over de vormgeving van het dagelijks leven. Over de normen en waarden, tradities en rituelen die mensen van huis uit hebben meegekregen en betekenis hebben gegeven. Sommige van deze tradities worden zo belangrijk gevonden dat men er alles aan doet om deze door te geven aan volgende generaties. Dat noemen wij immaterieel erfgoed.

Volkscultuur en immaterieel erfgoed zijn belangrijk in het landelijk cultuurbeleid. Volkscultuur Magazine houdt u op de hoogte van actuele ontwikkelingen, bijvoorbeeld door te berichten over nieuw beleid en voorbeeldprojecten, maar biedt ook kennis en verdieping. Volkscultuur Magazine is bedoeld voor iedereen die bij volkscultuur en immaterieel erfgoed betrokken is.

Koeien in
de wei

Volkstuinen

Staphorst

Slavernij

Wadden-
cultuur

Dood

jaargang 6, nr 4
winter 2011
www.volkscultuur.nl